

VII. GERGELY

Németh László szindarabja öt felvonásban

S Z E R E P L Ő K :

VII Gergely
Ottó, ostiai püspök
Hugó, clunyi apát
Matild, toscanai grófnő
Ágnes császárné, Henrik anyja
Adelhaid, Henrik anyósa
Donizó várnagy
Péter, kancellár

Desiderius apát
Trieri Udo }
Roland } követek
Crestentius }
Róbert király
Biborosok, barátok, nemesek
Követek, katonák
Mesterember

NEGYEDIK FELVONÁS

(Nagy fogadóterem a Lateránban. A zsinatok a szomszédos San Giovanniiban tartatnak, de egy nagyobb küldöttség, zarándokcsapat a római magisztrátus vagy a bíboros testület befogadására ez a helyiség a legalkalmasabb. Az eredeti, konstantini építkezésből a lateráni színekben itt maradt meg a legtöbb. Az idő munkáját csak a nagy elhanyagoltság s a megváltozott ízlésre valló restaurálások mutatják. A falak festését legtöbb helyen mész borítja, a pápai trón mellett álló oszlopok közül csak az egyik marad meg régi alakjában, — különben újabb téglapillérek helyettesítik az oszlopokat. A szin jobboldalán kisajtaju folyosó vezet, a kiosztrón át a Laterán-templomba. A szin háttérét két oszlop három részre osztja. Jobbról a második felvonásbeli váróba vezető elég széles lépcső, balról magasan két hatalmas ablak, egyik le van akasztva, úgyhogy azon át kilátni a szabadba; a többin Máriaüveggel foltzott achátlapok szűrik a külső világosságot. Az oszlopok közt lépcsőnyi magas kőemelvény; azon egy elefántcsonttal kirakott fekete karosszék, a pápa trónja. Balról szélesebb hejáró vezet a Laterán előcsarnokába. A felvonás szürkülettel kezdődik; a nyitvahagyott ablakban lehalványodó csillag s a helyiség denevéreknek való világlása jelzi a napszakot. Csakhogy e terem denevérei nem a magasban suhognak, hanem a padló mozaikján, sötét reverendákban. Tizenöt-husz pa, a bíboros testület várja a pápát olvasómorzsolás, séta és suttogó beszéd közt. Ide-oda árumolnak s közben hol az egyik, hol a másik kerül a nézőtér elé. Ez a hullámzó séta, imádkozás, suttogás két góc körül képez időről-időre részben összebujó, részben csak oda-odaleső csoportokat: Péter kancellár körül az elégedetlen, sötétebb és óvatosabb kisebbség, Ottó körül a hivek és közömbösök.)

Péter (*halkan egy hozzásegődött biboroshoz*): Maga az Isten határozott ellene. Henriknek kellett volna azon év augusztusáig meghalnia s épp ellenkezőleg, az ellenkirály, Rudolf esett le a lóról halálosan.

Biboros: Henrik pedig már harmadszor szállt le Róma alá s a Leó-városból néz velünk farkasszemet.

Egy másik biboros (*elcsipve a szót*): Már nem a Leó-városból. Amióta Dél-Itáliából visszajött, itt táboroz a Porta S. Giovanni alatt.

Péter: Biztosan tudod ezt?

Biboros: Olyanoktól, akik kinn voltak nála...

Péter: Hallottatok valamit a tárgyalásokról? (*Az első biboros leválik a csoportról.*)

Egy harmadik biboros: Előbb-utóbb átadják neki a várost s minket a király Gergely mellett talál, eskünkkel hozzáláncoltan.

(*Egy negyedik biboros lép hozzájuk, lesi, hogy mondjanak valamit, de azok zavartan szétesznek, a biboros most Ottó felé fordul, aki a háttérből két-három biborossal előrejön.*)

Ottó: A házból kiperzselte parasztnak megbocsátjuk, ha bőgő marhát a hegyekbe hajtva, azt hiszi, hogy feldult falujával az egész ország, sőt talán az egész világ elveszett. Nekünk bibornoknak, tudnunk kell, hogy a kereszténység nemcsak Rómából áll.

Egy bibornok: Igaz, de mire mondd ezt?

Ottó: Henrikre és magunkra. Az, aki minket ostromol, maga is ostromlott. Ha gyöngék nem leszünk, Henriket veszi be a világ s nem minket ő.

Egy bibornok: Leó, az archipresbiter és tizenegy társa, sajnos, a paraszttal tartottak.

Ottó: Elég fájdalom az egyháznak, hogy valaha biborosai voltak. (*A csoport hátrább sodródik, a pápai szék felé.*)

Péter (*két biboros kíséreléssel előrekerül*): A regisztrumokban nincsen példa rá, hogy egy pápa környezetéből ennyien ellene fordultak volna. Vagy az archipresbiter, az archidiakonus, az oblatorianus, a sereniarius, a legfőbb tisztségek hordozói, mind az ördög sugallatára vallottak ellene, ahogy a pápa az ellenségeiről mondani szokta?

Egy öregebb biboros: S hagyján még, hogy a Sándor pápáról rámaradtak átállottak: de az ő teremtményei, mint Theodín, aki tőle kapta a kalapot.

Másik biboros: S az elszakadtak száma, csak a bibornokokat értem, aligha áll meg a tizenkettőnél, ha azt az esküt belőlünk ki nem veszi.

Péter: Kérdés, kötelez-e az ilyen eskü. Ő maga oldotta fel a milánói Ottót hasonló esetben.

Egy biboros: A csöcseléket izgatta fel ellenünk s mint hajtókkal a vadat úgy szorította velük papjait, a szent testületet, e szívünk ellen való eskübe bele.

Az öregebb biboros: Az ember, különösen ha öreg, mégis nehezen meri az eskü kötelét magán elmetszeni.

Péter: Nem kellene messze menned egy másik pápa fölmentéséért.

Ottó (*most már népesebb csoporttal jön előre*): Nagy szégyen volna, ha most, amikor az egész kereszténység kettészakadt s az igazság és hamisság egy évszázadra vagy még többre készülnek maguk közt az örök birtokpert eldönteni, ép Róma veszítse el, kishitű megfúttással, az ügyet. A pápa szigorát ezzel magyarázzátok. Neki fáj legjobban, hogy tuszokat kell szednie a kardjukkal tartozóktól s esküt a papi esküvel hozzáfűzöttektől. De engedheti-e, hogy az embergyengeség elveszítse ezt a várost, mely nemcsak emberek jószága, de Isten királyságának is bástyája? Ahogy beteg ember létére, ő vetette magát a Leó-városon tört résbe, úgy dobja magát e város lelkén tört résekre is.

Egy a hallgatók közül: Én azt hallottam, hogy Henrik elvonulni készül.

Egy másik: Vesztegetne-e annyit akkor, mint teszi. A bizánci császártól a normandok megfélemezésére vett arany, úgy mondják, mind ide szivárog be.

Ottó: Ebből is láthatjátok, milyen kevés reménye van a fegyvereiben. Örüljünk, hogy a megvásárolható leánynak szigorú apja van. (*Ottóék csoportja hátrább húzódik kissé s megint a Péter négy-öt embere beszél, de most már erősen a szín balfelébe húzódva.*)

Péter: Ami erőmből telt a békéltetésre, mindent elkövettem. De hiába. Canossa őt megszédítette. Mezitláb akarja látni a királyt.

Egyik biboros: Nem azt többé, még nyáron sem.

Másik biboros: De miben bizik hát őmakacssága? A norman királyban talán?

Péter: Abban bizhat; a római nemesség előbb kikuszik Henrikért térdén, minthogy Róbert idejőjjön lovon.

Egy biboros a másik csoportból (*Ottóhoz*): Nézd Péter kancellárt.

Egy másik: Ugy járkál, mint aki szeretné áthelyezni a hivatalát.

Egy harmadik: Szivesebben lenne odakinn tizenharmadik, mint idebenn kancellár.

Egy biboros (*Péterhez*): Vigyázz, Hildebrand birkái minket néznek. (*A csoport széteszlik, Péter Ottóhoz lép.*)

Péter: Mit csinál a pápa? Jól állhat az ügye, hogy biborosainak más dolguk sincsen, mint ebben a hodályban föl-alá járni s náthát fogni.

Ottó: Tudod, hogy a hajnal az imádság ideje nála. S ha hosszú a hajnal, Róma nagy gondja teszi.

Péter: Mért nem számoltat valamelyik kegyencével össze? Ha csak azért kell idejőnnünk, hogy lássa, megvagyunk-e, erre elég egy lovász, aki valaha Matild kengyelét tartotta és csak olyan jó, mint ő maga.

Ottó: Gergelynek csak addig voltak kegyencei, amíg szerencséje. Ma már csak hivei vannak.

(Az oldalsó bejárónál zaj, dulakodás; »senkisésem jöhet be«, »félre« kiáltások; a betódulók egy alabárdost, aki az ajtó előtt örködött, a terem közepére taszítanak. A papok ijedten húzódnak a szín jobbfelébe, a laterani lejáró oldalára. A másik oldalt a beözönlött nemesi kiüldöttség foglalja el.)

Az ellökött katona föltápászkodva: Hé, Donizó. (A váróba vezető lépcsőről, mely idáig teljes szürkességben volt, egy köpenyébe burkolózott alak egyenesedik fel, Donizó, a Matild várnagya szunyókált házörző kutyaként a pápa lakása előtt. A kiáltásra még néhány alabárdos rohan elő.)

Donizó (a betódulók elé ugrik s egyenes kardját hüvelyestől maga elé állítja): Ne tovább. (A katonákhoz.) Megmondtam, vigyázz a küszöbre.

Katona: Ugy löktek be rajta, uram. A római őrség nevetve nézte, hogy taszigálnak maguk előtt. Egy kőszálat sem mernék ily csőcselékkel védelmezni, — nem Rómát.

Egy római nemes: A gazdáikat lökdösnék, számár? Ismerik a római magisztrátust.

Donizó: Én is ismerem a római magisztrátust.

Egy nemes: Akkor vezess a pápához.

Donizó: A pápának nincs szüksége a római magisztrátusra.

Nemes: Ne merd az utunkat állni. Nagy, sürgős ügyben...

Donizó: Ha az aranyat hoztátok, letehetitek.

Többen: Miféle aranyat?

Donizó: Amit Henrik kapott a normannok ellen. A bizáncit... Csak ne tetesd magad, Crestentius. Mindenki tudja, hogy Róma falain lyukak vannak s aki odatartja alá a süvegét, arannyal lesz tele. A jó Henrik annyira szereti a várost, hogy nem volt szíve a normanra költeni a pénzt.

Crestentius: Szentelen vagy, cseléd.

Nemes: Azt hiszi, most is a grófnőjével szájal.

Másik: Gyalázat, hogy egy szakállas komorna...

Donizó: Komorna? Mondj dajkát. Vagy nem tudod, hogy fiaitokat én dajkálom? Ott ülnek túl a folyón, a Teodrik sirjában s az én szőrös pesztráim vigyáznak rájuk. Most igazán angyalvár az az otromba torony; a ti őrangyalaitok ülnek benn s óvják lelketek üdvét s hűségteket.

Crestentius (Ottóhoz): Ez az arcátlan zsoldos olyanra fakaszt, ami nem volt szándékunkban.

Ottó (Donizóhoz): A szentatyától van parancsod, hogy senkit be ne engedj?

Donizó: Tőle, — de magamat is szórakoztat, hogy ilyen urakat tartóztathatok. Jámbor urnóm, ami templom volt Toszkánában, mind kifosztotta, csakhogy ezt a mocsárban fürdő, romokra rakott, dögvész szagu várost megvéddhessük. Számlálhatatlan tömjéntartót, keresztet, ereklyeládákat, oltárfödöket, arany- és ezüstkoronákat olvasztott be, — a csodatevő csontok fenyőládába kerültek s én magam hétszáz font ezüsttel és kilenc font arannyal nyomtam meg öszvéreink hátát, Rómába jövet. Erdemes volt ilyen rimáért. Olyan pénzes udvarlók mellett, mint Henrik vagy Alexios,

a mi özvegyasszonyfillérünk meg se kottyán. (Rájuk törmed.) Ki innen. A pápa látni sem akar benneteket.

Többen (kardot rántanak): Fattyu. (Ott s több bíboros az összecsapók közé vetik magukat; fenn a lépcsőn megjelenik Gergely. Az előző felvonásban csak beteg és öreg volt, most öszszetört.)

Gergely: Mi van itt?

Donizó: Hajnali látogatás. A római magisztrátus eljött megkérdezni, hogy mit álmodtunk.

Crestentius: Az ügy mentse, hogy hivatlan jöttünk.

Gergely: A ti ügyetek: a fal. A Leó-város nem esik el, ha azzal törődtek.

Egy öregebb nemes: Harmadéve tart, atyám, e hercehurca. Ha a tél visszavonul a hegyekre, Henrik száll le s három télként dulja határunkat. Róma körül nemcsak tanya, nyáriház, vityilló nincsen épségben már, de az utolsó olajfa is kivágva, föl-pörkölve; a szőlők és gyümölcsösök gyökérről nőtt vadhajtásaikkal emlékeznek az elpusztult törzsre és gyümölcsösre. A tűz arat, ahol a paraszt vetett, de lassan paraszt sem lesz már, ha ekkora éhínségben volna is mag a vetésre. A király emberei a kint talált szolgákat megölik, vagy rémitésre csonkán kergetik haza. A város környéke tele csontvázakkal: soká ez nem tarthat már.

Gergely: A kiátkozott készül visszavonulni.

Öreg nemes: Ha úgy volna is, jövőre új sereget hoz ránk. Harmadéve a Szent Péter alatt majd egy szálíg elvitte őket a dög s a következő évben egy vértessel sem voltak kevesebben. Németország minden évben kivet magából egy csordát bennünket délreket fosztogatni. Másképp kell elhárítani őket.

Másik nemes: Tartós békére vágyik a világ.

Többen: Ugy van. (A bíborosok egy része is helyesel.)

Gergely: De hogy gondoljátok hát? Menjek ki a kapuk elé s kenjem meg olajjal az Antikrisztus lábát? Őleljem mellemre Wibertet, a brixeni pápát, aki nem állta néhány aklunkból kivert püspök, most hiénatársa fölkiáltására életünkben minden jog, szokás, szemérem ellenére az apostol örökösének szólíttatni magát? Ha a fejnek láblétekre tanácsolni jöttetek, a módját is megfontoltátok biztos e békességnek. Hogy gondoljátok, mit mondjak a királynak? Áru!d Henrik fiam, továbbra is az egyház jószágait s a befolyón végy zsoldost, hogy a megmaradt hü püspököket is kihányd, csak a derék, sokat sanyargatott római nép olajfáiról ne hiányozzék egy vessző sem többet. Wibert, te pedig szólj, könyörgöm, elég széles-e az apostol széke kettőnknek, mert ha nem, a választott a bitorló zsámolyával is beéri, csak a derék római nemesség nyugodtan hűsölhessen az albáni nyaralókban.

Nemes: Biztos tudomásunk van róla, hogy a király elnyomja Wibertet, ha veled megbékélhet.

Többen: Ugy van.

Egy hang: Wibert csak ijesztő.

Péter (félhangon a bíborosokhoz): Mai állapotunkban ez nagy hír.

Gergely: Szóval a feltételeket is megirtátok már a hátam mögött. Amíg én Róma falában bizom; a falak alkudoznak.

Crestentius: A király ostromolt bennünket titkos üzenetével. Ha mi egyetmást meghallottunk, hűségünkkel hallgattuk, s csak az egész kereszténység érdekében.

Nemes: Ugy van... Neked is engedned kell valamit. A király a te kezedből akar császári koronát.

Crestentius: A te ügyed Rómáéval összeforrt. Tudod hányszor szólított fel hízegő levelekben a király elkergetésedre. Nem volt előjog, mit meg nem adott vagy meg nem ígért. De kard hegyén benyújtott leveleinek nem volt több szerencséjük köztünk, mint a legelsőknek, melyet Wormsból küldött át testeddel fedezett követéivel. De mindennek van határa.

Öreg nemes (a pápa elé veti magát): Ugy van, atyánk. Inkább a szentek győzelme késsék még valamit, minthogy az egész kereszténység elpusztuljon. *(Az egész küldöttség a pápa elé borul.)*

Többben: Könyörülj Rómán. Adj békét.

Péter (is a pápa elé borul): Nemcsak a római nép, mi biborosok is. *(Több biboros követi; a nagy tolakodásból Gergely a trónra menekül.)*

Gergely (erejét meghaladó hangon): Vissza. Ugy siránkozatok itt, mintha a magamé volna, amit kértek s mint alamizsnát tarthatnám vagy elengedhetném. *(Péterhez.)* Kinek a kancellárja vagy te, hogy a térded adod kölcsön egy kiátkozott ügyének. *(A bibornokokhoz.)* Amikor a római templomok aranytárgyait kértem tőletek, azt mondtátok, ami Istené, nem adhatjuk oda zsoldosoknak. Hát ti magatok nem az Istené vagytok-e? Ha kincseteket elvontátok a háborútól, azzal, hogy az Isten tiszteletére való, vonjátok el magatok is s érzétek be tanács és paktálás helyett a póre imádsággal. *(Péter és a térdepülő biborosok sorra visszahúzódnak a többiekhez. Gergely a templomi átjáró felé húzódó papokhoz.)* A biboros kollégium, Róma püspökei és apátjai a Szent Jánosban várnak rám, imádsággal öblítve maguk, hogy az Ur testét fölvenni méltók legyünk. *(A papok a templomba vezető kísajton elhúzódnak, Péter egy visszazavart biborossal elégedetlenül összesug.)*

Gergely (a trónszékbe ül s miután a papok elvonultak, néhány pillanatra mogorván nézi a fölállt s késsé visszavonult nemeséget. Donizó és alabárdosai oldalt húzódtak.)

Gergeiy (halak, de határozottan): Valljátok-e, hogy az anyaszentegyházat maga a földreszállt Isten alapította?

A nemesek *(egymásra néznek, aztán egyikük megszólal):* Valljuk. *(A többiek utána morogják.)*

Gergely: S azt is, hogy Szent Péter apostol csak mint halandó halt meg, mint egyházunk feje, az egymást váltó pápákban halhatatlan?

Egy nemes: Mi tudjuk a legjobban ezt, de most...

Gergely (nem engedi szóhoz jutni): S mit mondotok, miért alapította Isten az egyházat? Azért-e, hogy a föld királyai közt

eggyel több legyen a civódótárs, vagy hogy Isten megígért országa s az ördög jussát tevő földi országok közt ez legyen a tisztulás és előkészítés birodalma?

Crestentius: Mindez így van. De ha ilyen messze kezdjük, sosem jutunk a magunk dolgához.

Gergely: Mi a ti dolgotok? Hogy az apostol zsámolya legyenek. Akik féltékenyen vigyáznak, hogy ur és szolga, bíró és nemes, király és fejedelme közt a rangrend meg ne bomoljon, mért kívánjátok attól, aki méltóságában nem vagyonát vagy vére dolyfét, hanem Jézus alapítását, az emberiség üdvét s az Isten országa földi ígérését védi, hogy a lábához rendelt királyok közt elkeveredjék s olyan okokból vonjon kardot vagy kössön békét, mint ti, földöntutóvá tehető nagyok.

Crestentius: Ügyünk rosszul áll.

Gergely: Olajfáitok és vártornyaitok ügye. Az én olajom: az egész kereszténység könnye s tornyom: minden imával tele magány. Az apostol nem eresztheti le a hangját, mert néhány ezer német s lombárd odaféskelt az ablaka alá.

Crestentius: Henrik elismer téged.

Gergely: Henrik egy bélpoklos, akit én jogomnál fogva minden keresztény lélek érintésétől eltiltottam. Mit akar ő, a feloldozatlan, elismerni.

Öreg nemes: Feloldozod uram és megkoronázod. Megint lesz pápa és császár, mint szent Henrik idejében s a fölszántott Itáliában a béke vet magot.

Gergely: Föloldozzam? Hogyan? Talán kinn áll vezeklő ingben a Szent János kapu előtt?

Nemes: Vezeklő ingben? Most, hogy egész Olaszország az övé s egyetlen szövetségese, a grófnő, mindenfelől szorul.

Másik nemes: Nem olyan idő jár órá, mint Canossában. Megveszett volna mezétláb lépni be oda, ahova hamarosan lovon is bejöhet.

Gergely: Az egyház nem ostromlókat, csak vezeklőket fogad vissza. Ez utolsó szavam.

Crestentius (*haragosan*): S mi hozzákössük magunkat ehhez a szóhoz? Elveszünk makacsságod miatt.

Gergely: Az Isten meg tudja menteni, akit meg akar.

Crestentius: A felhőkből ejt le élelmet s katonákat.

Gergely: Róbert, a norman, átkunk alól feloldva, megint hübéresünk.

Egy nemes: A norman? Csak nem akarod őt Róma alá hívni? Fejük gyapja sem nedvesedett meg jól a keresztviztől. Egyetlen lány vagy kehely nem volna biztos tőlük. Akkor már inkább Henrik. (*Mind helyeseknek.*)

Crestentius: Róbert különben is keletre kacsint mostanában.

Egy nemes: Bizony örülhetsz, uram, ha Henrik illendően megbékél velünk. Azok után, hogy halálát jósoldad, a helyében megmondolnám.

Gergely (*ingerülten*): Gondold meg, hol állsz.

Crestentius: Igaza van: itt a San Giovanniban ígérted meg, hogy a király azon év augusztusáig halott lesz, vagy egy szavadnak se adjon a római nép hitelt.

Gergely (*zavart dühvel*): S talán nem halt meg? A pokol ördögeit kérdezzétek: náluk a lelke.

Crestentius: A lóról mégis a te királyodat dobta le Isten.

Egyik nemes: S más intést is adott Isten. A Pallória-kolostorban többen titkos próbát tettek, két gyermeket vetettek a vízbe: egyet érted és egyet Henrikért; s míg a Henriké, mint illik, alámerült, a tied uszni kezdett és megmentette magát.

Gergely (*fölugrik*): Ki merete ezt tenni?

Nemes: A portói püspök is ott volt s mindnyájan Isten ítéletének vették ellened.

Gergely (*tehetetlen felháborodásában*): Ezt mertétek... De most már...

Crestentius: Hütlenségbe taszítod Rómát, ha ugyan hütlenség az Isten villámát leszívó makacs mellől odébbállni.

Gergely: Negyven tuszt vettem elsőszülött fiatokból. Ugy vigyázzatok az eskütökre, mint én őrájuk.

Crestentius: Istent hívom tanuul, hogy mi jót akartunk; neked és neki. (*A küldöttség el.*)

Öreg nemes (*visszamarad, még egyszer a pápa elé veti magát*): Gondold meg, magad, Gergely. A választásodon én kiáltottam először: éljen Hildebrand.

Donizó (*odalép*): Föl, atyus. Ilyen öreg csontokat nem hurcolnék ide-oda, ha a helyedben volnék. (*Az alabárdosokhoz.*) Álljatok a kapu elé s fordítsátok meg piszkafaitokkal, aki kíváncsi talál ránk lenni.

Gergely (*aki az istenítélet említésére fölugrott s a távozó rómaiakat égő tekintetével követte, most hirtelen a szívéhez kap, meginog, néhány mély légzést tesz s verejtékesen a trónszékbe süpped. Elnyult nyöszörgéssel*): Donizó.

Donizo (*aki az alabárdosok után kiáltott, visszafordul; az összeroskadt öregembert meglátva, hozzáugrik; esetlen katonaként, aki nem szokta meg az ápolást*): Hé, Gergely, szentatyám. (*Megrázza.*)

Gergely (*a szívét fogja, sápadtan maga elé*): Egy darabka hus. Ennyi aggodalom, szorongás, felelősség, nem lakhattak benn büntetlen.

Donizo: A színed viasz s veritéked mint az olvadt gertyaé.

Gergely: A szívem... Donizo. Mostanában többször, de az elébb azt hittem, utólszor... Jaj... (*Ujra odakap.*)

Donizo: Hivok valakit. Anyám ugyan mindenféle fűhöz, gyökérhez s gőzöléshez értett, de az én emlékezetem hiába öklend, semmi okosat nem vet ki. Csak reszketni segíthetek. Hé, emberek.

Gergely (*a ruhájádnál fogva visszatartja*): Maradj. Ha urnődet nem hívhatod ide, — maradj legalább te. Mint egy aján-dékul adott sólymon vagy komondoron, rajtad van tekintete.

Donizo: Bizony, a grófnő: ő ügyesebben bábáskodna most. Odahaza sem halhat meg cseléd, vagy születhez fattyu, hogy keze

rejt ne volna. Legalább ezt a veritéket... (*Ruhája ujjával esetlenül, de igen gyöngéden végigtörli a pápa homlokát.*) Mindjárt van egy kis színünk.

Ottó (*a templom felől rohan*): Péter a kancellár. (*Észreveszi a sápadt, reszkető pápát.*)

Donizo (*visszaint*): Pszt.

Gergely (*elháritja Donizót, Ottó felé*): Mit csinált Péter, a kancellár?

Ottó (*a pápához siet*): Valami baj van?

Gergely: Nem, semmi már... Megszökött, ugy-e?

Ottó: Ő s a portói püspök s még három-négyen. Amikorra a templomba értünk, már nem voltak velünk. A chiostron ugorhatnak ki.

Gergely (*komoran néz hol a papra, hol a katonára*): A ne messég fölmondta a hűséget, bitorosaim, mint kedvük ellenére tartott rabok, megugranak, maga a test is szökne tőlem, ha engedném. (*Dacosan összemarkolja mellén a csuhát, úgyhogy közben a szívé is szoritja.*) De nem engedem. S titeket is kényszerítlek, természetnél hivebb részeim, hogy maradjatok és segítsetek.

Donizo (*Ottóhoz*): Ezek a nadrágba bujtatott rimák mentek a szívére. Legalább annyi ész lett volna fejemben (*kardjára üt*). mint ebben a böllérvésben.

Gergely: Mondd ki, mit gondolsz felőlük?

Donizo: Hogy mire készülnek? Aligha a kapun nem hívják be. akit a falakról ledobtak.

Ottó: Henrik két nap óta a Leo város helyett a lateráni kapu alatt tart tábor.

Gergely (*küzd a tulajdon agyával*): Szóval... éppen most kell a gondolataimnak... Hányan lehetnek a te toszkánjaidon kívül Rómában, akik velünk.

Donizo: Rokonod, Rusticus, a Cenciusok s még néhány család. Ha azokkal akarod a falakat megrakni, — minden második toronyra jut egy suhanc. Tulnagy karimájú város ez. — abban a sirtoronyban, a Tiberis fölött, jobban bízom.

Gergely: Egy torony, — az egész kereszténység helyett. Nem, nem adom ilyen könnyen. Mutass elszántságot. Próbáld megrettenteni őket. Az emberek közt néha egy kiáltás is megteszi, amit tizezer vértess sem. A fiaik nálunk vannak.

Donizo: Nem olyan érzékeny Ábrahámok ezek; annyi kánaánért, amennyi egy erszénybe befér, mind fölköti az oltárra egy-egy Izsákot.

Gergely: Menj s tedd, amit tudsz.

Donizo: S még azontul valamit (*El a város felé.*)

Gergely (*komoran*): Ember sohsem tudhatja világosan, meddig a próba s hol kezdődik a teljes elvettetés. A hajszolt zsigerek, mint gyengeségünk ügyvédjei, állanak föl: nem látod, vége van mindennek; idáig jutva, nyugodtan elengedhetsz bennünket: nem mi vagyunk a fáradtak. Isten fáradt beléd s kivet a markából. Másrészt: hátha ép az ügyvédkedő bágyadsággal ejtettünk meg s ez az a pillanat, melyre mint üdv s kárhozat utkeresztjére,

zokogva kell majd visszanéznem, ha az önmagam föladását sürgető tagoknak engedek. Ahogy a fiatal haldokló, — állapot s tapasztalat minden érvével szemben is bizik, hogy valahonnan segítség jön s élni fog, — az én hitem is tul fiatal még mindig, hogy legalább mint gyanu, föl ne szóljon a valóság érvelése közben s hol józan szem s tiszta értelem csak bukásom tükrözheti, ő Isten különös kegyetlenséggel kieszelt próbatételét látja, mely után hirtelen lendül fel ügye. Akármily szánalmasan kотиok e kopár teremben a kereszténységtől latrok kettős gyűrűjével elválasztva, — a külső a király, a belső tulajdon táborom, — nem kellene-e szászor nyomorultabban ülnöm föladott ügyünk romhalmazán, ha a visszalapozott idő ennél az óránál mutatna rám: látod, ez volt a próba, itt voltál hitvány... Ó, ha meggyőzhetne nyelv, hogy egy ember kihuzott, vagy összeroppant lelke a kereszténység egész templomát el nem döntheti. De én — bűnös nagyzás volt-e ez? — úgy éreztem mindig és ma is, hogy gyengeségemen századok építménye inog, s minden azon fordul, kitarok-e vagy elroppanok. (*Hirtelen összeszedve magát, Ottóhoz.*) Mit tudsz Róbert királyról?

Ottó: Imento apát, ki Henrik táborán kétszer járta meg álruhában az utat, Róma s Salerno közt, az éjszaka érkezett vissza... A király köszönt s mint hü keresztény, nézi szorultságod. Szívesen hozna sereget Henrik ellen, de arra, hogy a felmentett Róma alól a mocsarakon visszakotródjék, e rabló déli hercegek közt nehéz katonát toboroznia.

Gergely: Engedném be a falon s hagynám, hogy a polgárházak megmaradt jólétét elhurcolja?

Ottó: Ezt nem mondta.

Gergely (*megvetően*): Nem?... A város megérdemelné. Frigyládának készült s a világ szennyését tartja benne... Iszonyu, Ottó, hova jutottunk... Én, aki a keresztény népek ifju taité-kával akartam átcsapni a pogányra... Itt ülök, mint egy magára maradt zsarnok, tuszokat szedek, hűtlenektől hűségesküt veszek ki s egy megbélyegzett csordát édesgetek, ártatlan falvakon végigdulni, hogy szent Henrik fiát elmarják s alattvalóimra zabolát vessenek.

Ottó: A keresztény világ nagy s veled érez; csak a rokonszenv lába lassubb, mint a gyűlöleté.

Gergely: Rokonszenv? A hü Matild is sziklájára szorult; mondják, a tulajdon városa, Pisa is fölkelt. A többi kereszténység nem törődik velem.

Ottó: De szászok uj ellenkirályt választottak. Anglia, Aragon, Leon, Kasztilia, a magyar, cseh, dán, lengyel királyok...

Gergely: Szavakon lebeg az egész keresztény állam. Van és nincs, ha celládba bezárkózol, egyedül ő van s ha az utcára kilépsz, nem találsz egy embert polgárául.

Ottó: Meg kellene sürgetni még egyszer a normant.

Gergely (*keserűn*): Üdvösséget ígérni neki tul és sarcot ideleln... Birja az öreg Imento vissza is az utat?

Ottó: A tulsó utra gyűjt érdemet.

Donizo (*néhány alabárdossal berohan, a pápához fut s a*

trónszékből fölhuzva): Gyorsan, az Angyalvárba... a kis lépcsőn s a Cenciúok kertjein talán még lehet.

Ottó (*Donizo karjához kap*): Megnyitották a kaput?

Donizo: Előbb, mint gondoltam. Az emeleti ablakokból láthatod a királyt és pápáját, amint bevonul. Nem is tudtam, hogy ennyi fehér kendő és szüzlány van Rómában. (*A felső nyitott ablakon csakugyan hatalmas zugás, éljenzés csap be.*)

Gergely *föltápáskodik*): Wibert, a ravennai. Engedheti ezt az Isten? Rómát az Antikrisztusnak? Hagyjatok itt pusztulni.

Ottó: Tartsd magad. Ez az a pillanat, melyről az imént beszéltél. (*A város felé vezető lépcsőre tuszkolja.*)

Gergely (*lefejtí Ottó kezét s gyöngéden visszataszítja; megint egyenes és parancsoló*): Menj s keresd fel az apátot. Azt üzenem Róbertnek, hogy Szent Péter városa egyetlen torony máttól s Róma az Antikrisztusé. Ha a pápa hübérese akar maradni s nem Bizánc és a német császár egyesült hatalmától elnyomott földönfutó, szedje össze, ami norman, szaracén, zsidó vasban és pénzben rendelkezésére áll és siessen vele, hogy időben érjen még Róma alá. Te pedig menj Matildhoz s onnét Germániába s mondd, hogy egy pogány sirbolt s egy összeroppanó test őrzí, ami a kereszténységből fennmaradt.

Donizo: Jó, jó. De most repülünk, atyácskám. Ha az Angyalvárat el nem érjük, mi magunk leszünk még ma angyalokká. (*Donizo és a pápa a váró felé, Ottó a templomon át menekül, kinn növé zaj*)

(*Függöny.*)

ÖTÖDIK FELVONÁS

(Nyitott csarnok Róbert király salernói palotájában. A szín jobb-oldalán bejárat a zárt épületiomb felől, hátul s balfelé a párkány karsu oszlopai közt a salernói öbölre nyílik kúdtás. Az oszlopok s a messzebb kivont háttér mögött a párkányig érő olajlombok éreztetik a teret. A csarnok erős szaracén hatást mutat: antik épületekből elhordott korinthusi oszlopokon gazdag díszítésű arab ívek; a mennyezet boltos s a párkány oszlopaín kívül az előtérben álló két oszlon támogatja. Gergely a jobboldali oszlop alatt ül, háttal a lebegővizű, világos tájnak. Nagy, emberelnyelő karosszéke mellett kis faragott asztal, rajta hatalmas könyv, az egyszerűbb székén ülő Desiderius abbót olvashatott fel neki, mielőtt a király megérkezett. A király a pápával szemben, tőle kissé távolabb áll, mögötte egész az előtérben anró szék. de arról a függöny felhuzásakor, indulóban már felállt. Ottó püspök a baloldali oszlophoz húzódik s állva figyeli a jelenetet.)

Gergely (*Róbert királyhoz*): Tehát te Korfuba mégy?

Róbert: Megint rá kell bíznom magam a szorosbeli szelekre. Nem képzeled, milyen dühösekét fu ott az Adria. Katonáim lovaik emlegetik a recsegő vitorlák alatt; s a pogány norman ősök a felhők mögött bosszankodnak rajtunk, hogy miféle földi patkányokká tett bennünket a kereszténység s a két Sziília.

Gergely (*mogorván*): Vannak Itáliában is szelek. Egy keresztény királynak nem kell a szoroson áthajózni értük.

Róbert: Félben van odaát minden ügyem. Az eretnek bizánciak arannyal bontják táborom. Ha segítségére nem megyek, maga Boemund fiam is mint bizánci zsoldos kel át visszafelé a vizen.

Gergely: Nem helyeslem, hogy átmegy.

Róbert: Mit tegyek, atyám? Ha már az egész kereszténységben magam maradtam Szent Péter kardosa, ide-oda kell járnom a világrészek közt. Egyik nap lázadó hercegeimet kell hűségre oktatni, a másik nap a pápát hozom ki Rómából, a harmadikon az ördögfi Alexioszt szorítom meg odaát. Ha Isten segít, nem térdepelek le addig székek elé, míg Konstantinápolyból ki nem ostromlottam.

Gergely: Henrikkal kellene törődnöd. Amíg ő Itáliában paránza püspökeivel föl s alá vonul s mint császár itélkezik.

Róbert: Rá is rákerül a sor. De kívánhatod-e, hogy míg e selma fiut hajtom s jobbágyaid büntetgetem, a magamé kicsusszék alólam. Ha engem Alexios, Gisulf s a többi herceg földtelenné tesz, magam mint szentföldi zarándok tán még üdvözülhetek, téged azonban...

Gergely: Matildtól végy példát.

Róbert: A kegyes özvegy...

Gergely: Vagy Angliai Vilmostól, ő is norman.

Róbert: Ő messze van. Ülne mint én, lábad fejénél, többször kiátkoztad volna, mint engem.

Gergely: Róbert, azért mert fegyvered közt ülök s agg vagyok...

Róbert: Fegyvereink fölött ül atyaságod. Ne nyers beszédünket nézd, hanem tetteinket. Az egész imádkozó kereszténységben nem akadt egy király, aki abból a toronybeli tömlőcből kivigyen, csak a garázda Róbert.

Gergely: Ismerem szolgálatod. Róma három üszkös városrészsel magasztalja segítséged.

Róbert: Csak nem sajnálod e Judásvárost? Rábiztad magad és eladott.

Gergely: Te kiszabadítottál s megbélyegeztél.

Róbert: Nem ők estek-e lakomázgató katonáimnak? Mit vársz egy normantól. Hogy füstölőt rázzon a ház felé, melyből orvul megnyilazzák? Kipörköltük őket.

Gergely: Lányokat hurcoltatok, hátrakötött csuklóval. Istennek szentelt szüzeket.

Róbert: A szaracénok tették. Gyors segítséget kértél, nem válogathattam, honnét kotrok össze harmincezer embert. Azt hiszed, ebből a pártos várlakó világból olyan könnyű harmincezer embert összehívni. A bérelt pogányok tették. Ha a rómaiak el nem kezdik...

Gergely: Azok sem jártak jobban, akik hozzátok huztak. A falakon rést nyitó Cenciusok lányai...

Róbert: A kavarodásban történt. Ne várd a normantól, hogy megszorítva is keresztvízre gondoljon. Egy nép sem épít több templomot minálunk.

Gergely: Átkok közt jöttem el Rómából; hozzátok köt a véres nap, az emberek emlékezetében.

Róbert: Ne röstelj bennünket. Mi minden zsákmányunk közt téged tartottunk legértékesebbnek. Ugy hoztunk idáig, mint a repedt edényt...

Gergely: Hogy törni vágyik...

Róbert: A vad normánok térden fogadtak váraik alatt... Ez a Salerno, melyből az átkoddal védett longobárd herceget csak nemrég füstöltük ki, vadonutaj székesegyházzal várja felszentelő kezed. Mig én a járványos Épirusban senyvedek, te itt ülhetsz az öböl fölött e csarnokos palotában s annyi püspököt hozathatsz számmolyod elé, amennyivel époly tiszteséggel zsinatolhatsz, mintha Rómában volnál. Hagyd hát azt az egy-két római üszőt, akiknek ugyis az a sorsuk, hogy borjazzanak.

Gergely: Nem merek itt zsinatot tartani. Hercegeid egy-két pásztorgyűrűért s miseruháért, vagy váltság reményében utolsó marék híveimet is rabbá teszik, mielőtt ideér.

Róbert: Menlevelet adok mindnek s halálos fenyegetésem mellé. (Ottóhoz.) Püspök ur, neked már megígértem...

Ottó: A kancellárián vannak az irások.

Róbert: Jöjj velem s átadom neked kancellárom és pecsétet. (A pápához.) Atyám, áldásodat. (Elébe térdel s megcsókolja a pásztorgyűrűjét; a pápa szóltalanul állja, de nem szól semmit. Róbert a felálló apáthoz fordul.) Imádkozz értem, te is apát ur. Könyveket és pallérokat küldök neked, csak győzd meg Monte Cassinot, hogy kitarthaton és fondorlat nélkül imádkozzék értem, amíg a szorosan tulvagyok. (Ottó és Róbert elmennek.)

Gergely (az elmenő után kitörve): Hogy megtanulta... Harminc éve sincs, hogy tengeri rablóból hübéressé fogadtuk s álnokabban forgatja már Szent Péter hasznát, mint a Nagy Károly magvából szakadt öreg királyok. Konstantinápoly aranyát épügy Szent Péter nevében fogja barlangjába hordani, mint Rómából a templomi ereklyéket. S én, az elzsákmányolt agg, hálálkodjam neki és áldjam meg. Ragadozók közé vetik a papot, amikor pápává tesz. Hallottad, hogy gunyolt? S még becsülnöm kell szemtelenségéért. Minél kevésbé titkolja sima ajka mögött a ragadozó fogát, annál őszintébb, annál természetesebb; király, fejedelem és nemes. A legigazibb király, a foltos párdúc, aki egyszerre mutatja fogát és tarka bőrét... Gondold el, amióta eszem tudom, ezek közt hánykolódom, (a fölálló apáthoz)... Nem akarom, hogy itthagyj, Desiderius.

Desiderius: Az építkezés félben van, atyám s tudod milyen a távollevő gazda, azt hiszi, nélküle minden félremegy.

Gergely: Mi egy kolostor, amikor az egész kereszténység van kockán.

Desiderius: Az egész kereszténység ilyen kolostorokból áll s ahogy te ifjúkorodtól az egészet hordtad szíveden, úgy tapadtam én, kicsiny, egész életemmel az én kolostoromhoz.

Gergely: A jobbik részt választottad. Benedek után te vagy harmadik alapítója s építője a szétszórt Monte Cassinónak. De az én meddő gondoskodásomnak mi nyoma marad? Elvész a lángborult kereszténységgel.

Desiderius: Aki a szeme előtt valóban épít, megvan az a jutalma, hogy szemével látja, amit épített. Aki mint te is, szeme határán túl intézkedik, az eredményben épügy csalódhat, mint az eredménytelenségben.

Gergely: Lehet-e tévedni a bukásban? Emberfölöttire vállalkoztam s az emberfölötti segítség elmaradt... (*Kis csönd, aztán megfogja Desiderius kezét.*) Hogy irigyellek érte testvér, aki visszaható az első magányba, melyet még Benedek választott s folytatható a hatszázéves beszédet, melybe barátok százai nőttek bele s apátok sora dől ki, anélkül, hogy megszakadt volna. Mért nem érdemelhettem meg én is ezt az Istennel egybezáró csöndet? Mért ragadtattam vissza, fogadalmat tett barát a világba? A világ összetört s az emberfölötti némán ül fölöttem. Ki csalt itt? A hivatásérzet volt hamis, vagy én hibáztam? (*Föltáltva.*) Vagy talán nem is úgy van minden, ahogy hittem s hamis bizalom... Látod, ilyenekre gondolkodom már. Egy pápa...

Desiderius: Nem szabad kétségbeesnünk. Gondolj szent Gergely könyvére. Jóbra.

Gergely: Nem, ez nem a Jób dolga. Az egész kereszténységért emeltem fel a kardot, a jámbor szegények millióiért. Biztos voltam, hogy az Isten megsegít. Amilyen igazán hittem, hogy a szegények imádságáért, jobbagy és Isten közt a vámtalan utért s a lélek elsőbbségéért küzdök, olyan biztosra vettem, hogy az Isten kardként fog járni az én bizakodó szívem előtt s ebben az utolsó háboruban ő lesz az igazi vezér. Ha legalább megtalálnám, amivel a segítségét eljárítottam, hogy magamban s ne a segítségben kelene kételkednem. Mielőtt visszaható a házba, mely Clunynek is anyja, segíts nekem, kényszerítlek, a lelkemet megvizsgálni, hogy ha már elbuktam, büntudatom s ne hitem találja meg a hibát.

Desiderius: A legnagyobbat kívánod a legkisebbtől. Hogy bíraskodhatna a te lelked ügyeiben egy járatlan szerzetes? Olyat kérj, aki ismer, veled volt. Én nem esmerlek eléggé, csak amennyire leveleid, hir s szóbeszéd kifestettek. Egy-egy gyötrődő barát lelkében talán eligazodom, de a pápáiban...

Gergely: Ép azért, mert nem gabalyodtál bele az ügyeimbe. Kényszerítlek Desiderius, ülj mellém és segíts. Mért hagyhatott el engem? Tudsz róla, hogy volt lelkemben erő s életemben óra, a test fenntartására legszükségesebbet kivéve, melyet, közanyánk, az Egyház szolgálatától bűnösen elvontam?

Desiderius: Mindenki mondja, hogy neked voltak Rómában a leghosszabb nappalaid s a legrövidebb éjszakáid.

Gergely: Vagy talán a hitem volt rest? Vesztettem, mert kételkedtem...

Desiderius: Tetteid olyannak mutattak, mint aki Istentől vár segítséget.

Gergely: Talán nem imádkoztam eleget? Vagy nem kértem másokat, hogy imádkozzanak?

Desiderius: Ugy könyörögtél a mi imádságunkért, mint megszorult király pénzért és fegyverért.

Gergely: Mi lehetett hát? Ha van agyadban valami gondolat, kényszerítlek, mondd ki.

Desiderius (*habozva*): Talán a türelem... Tul mohó voltál a jóban...

Gergely: Lehet ember eléggé mohó a jóban?

Desiderius: A jó cselekvésében nem... de a követelésében.

Gergely: S nem azzal cselekszik a pápa jót, hogy követeli?... Vagy azt gondolod, hogy én csak követelem?

Desiderius: Nem, dehogya... Hisz nem is maradt életed, amelyben, mint más a maga életében, vétkezhetnél volna. Az egész életed a jó követelése volt s ha hibáztál, csak ebben hibázhattál.

Gergely: Lehet a jó követelésében is hibázni?... Markold meg értelmekkel is, amit ösztönöd tapogat, — üdvösségről van szó.

Desiderius: Hogy értessem meg... Az emberekben nemcsak a világoosságot kell tisztelni, hanem a homályt is.

Gergely: A homályt? Ezt még kevésbé értem.

Desiderius: A gonosz is ritkán mondja az ő szívében: gonosz vagyok, s csak azért sem akarom a jót, mert a jó jó, én meg rossz vagyok s mi nem akarhatjuk egymást. A kereszténységben az ilyen megátalkodott ember ritkább, mint a hatujju, vagy a fogasan születő. Az ember törekedik a jó felé. Csak a maga homályában megváltozik, átalakul a jó; indulat, tudatlanság hozzáadja magát s az ember ebben a félvilágoosságban botorkál. Aki nem vet számot az emberekben lakó homállyal, az nem becsüli meg a homálytól vezetett jóigyekezését. Megátalkodottságot lát, ahol nincs, csak tökéletlen igyekezet.

Gergely: Te azt gondolod hát, hogy Henrik, Wibert s Tebald...

Desiderius: Bűnösök. S ma már azt a jót sem akarják látni, amely az ő homályukon átszűrődik. De kérdés, hogy nem te hajtottad-e bele őket. Nem te bokrosítottad-e meg gyarló igyekezetüket a jó túl vad követelésével?... Bocsáss meg, te kérted, hogy segítsek a lelketek megvizsgálni.

Gergely (*elzáródóban*): Sőt könyörgöm tovább is... Sajnos, amit mondasz, nem tud büntudattal eltölteni. Vagy talán a pápa is vonta volna be homállyal az ő igazságát, hogy a szentség-árulóktól s vérfertőzőktől tulságosan elütő ne legyen? Te nem tudod, milyen határtalan türelmes volt az én türelmetlenségem.

Desiderius: Az embereket mégis megbotránkoztatta... Parancsod gyorsabb volt, mint a belátásuk.

Gergely: Az önzés volt kolonc a belátásukon.

Desiderius: S a te belátásod? Az talán nem egy bűnös ember véréből táplálkozott-e? Te tudod, kételkedtél-e eleget magadban...

Gergely (*indulatosan*): Én azt akartam, hogy az Egyház legyen a nemzetek közös hazája s Szent Péter a királyok atyja. Abban kellett volna kételkednem, hogy az így jó-e valóban s nem az egyháznak kell-e a királyok körül cselédeskednie?

Desiderius: Ne hajts olyan állításba, amelytől iszonyodom. Arra célzok csak, hogy az egyház szenvedhet háborúságot, de maga nem háboruszkodhatik.

Gergely: Hanem könyörögiön és alkudozzon, ahol parancsolnia kellene. Látszik, hogy a norman és longobárd hercegek közé vetve, tulságosan megszoktad a békekoldulást s alakoskodást.

Desiderius: Bizony rég felpörköltek volna, ha kérés helyett átokkal védem juhaim imádságát.

Gergely: S Rómának is így kellene simulnia és kéregetnie?

Desiderius: Az egyház kardos és bajszos embereket tanít; ezeknél többet érne el meggyőzéssel mint pálcával. Aki tulsokat suhogtatja a vesszőt, tanítóból huzakodóvá válik.

Gergely: Azt gondolod, hogy kocsmai dulakodásban suhogtattam a pásztorbotot?

Desiderius: Órizzen Isten, hogy ilyet gondoljak. A pápai székben rég ült tisztább szándék, mint a tied. S ha van hibád... De hisz láttad, milyen szeretettel fogadott, szökőben, Monte Cas-sino. A nyugós uton hogy kísértelek én is idáig... De az emberek kevélységnek érzik a te türelmetlen gondoskodásod. Egyházfejedelmek panaszkodnak, hogy míg minden ötleted a Gondviselés sugallatának érzed, bennük az ép ész munkáját is kétségbe vonod.

Gergely: Ki, melyik? ... *(elhidegedve.)* Köszönöm, testvérem, segítségedet. Azt mondtad, még ma hazaindulsz.

Desiderius: Így terveztem. Álmomban a barátok és köművek összekaptak. De ha kívánod...

Gergely: Nem, elbocsátlak. *(A belépő Ottóhoz):* Desiderius apát elmegy közülnök. Így is tulsoká vontuk el őt szaracén könyveitől.

Desiderius: Imádkozni fogunk egészségédért s az egyház egészségéért.

Gergely: Ha igaz, amit mondtál, az egyház egészsége az én halálom.

Desiderius *(Ottóhoz):* Isten veled, püspök testvér.

Ottó: Kiséroid óvakodjanak a capuai hercegtől. Legjobb, ha éjjel mentek el a város alatt. *(Desiderius kimegy. Gergely bele-süpped a székébe, Ottó tisztelettudóan hallgat.)*

Gergely: Tegnap, a mise után, mikor szívemet az ismerős abroncs a szokottnál is szűkebbre fogta, úgyhogy azt hittétek, ott halok meg a sekrestyében, néhány kérdést tettetek hozzám.

Ottó: Korai volt.

Gergely: Emlékszel kiket jeöltem én meg akkor utódaimul?

Ottó: Luccai Anselmet, a Matild püspökét; Desiderius apátot s engem méltatlant.

Gergely: Az apátot hagyjátok ki. Nem ajánlom őt. Vegyétek a lyoni érseket helyette.

Ottó: Die biberost?

Gergely: Annak legalább kard a szive. Nem akarom, hogy a pápa, mint valami kolduló barát, kegyes settenkedéssel vásárolja össze a világi hatalom türelmét s a lélekáruól latrokkal csókot váltson, mert hiszen mindnyájan bünösök vagyunk s kimélnünk illik egymás büneit. Aki utánam jön, inkább maradjon magára egy ki-átkozott keresztény világ peremén, minthogy elnézéssel türje a tür-hetlent... Megvannak a menlevelek?

Ottó: Rajta valamennyin a pecsét.

Gergely: Nagy pecsétnek kell lenni, amely Róma pusztulása után a norman földre papot becsal. Wibert gunyolódhat majd rajtunk: egy érsek több püspököt állíthat széke elé, mint Gergely Salernóban.

Ottó: A hűséget vonzza távolság s veszély. A világ látni fogja, hogy nem az a pápa, aki Rómában ül, hanem az Róma, ahol a pápa széke áll. E zsinat méltósága nagy lecke lehet mindenkinek.

Gergely: Nem várok semmit tőle.

Ottó: De hiszen te határozta el, mihelyt a hegyen átjőve, lenn a kikötő vándorutunknak véget ígért. Felváltva irtuk meghívó leveleid s magad is inkább a munkába, mint az utba betegedtél bele.

Gergely: A megszokás még kalapál, de az üllő már repedt. Nem tudom, hol a baj, Ottó... nem is merem kutatni, csak érzem. Azt hiszed, az ut vagy a munka tört engem össze? Ilyen satnya testem volt nekem ifjúkorom óta, az egészségemtől mindig átbillenhettem volna a halottak közé. A lelkemnek volt szüksége a testemre s Istennek a lelkemre, ez tartott fenn s még így, mint aggasztánt is föntartana... Hidd el, az én halálom nem egy ember halála lesz — az egész egyházé... (*Egész halkan.*) Azóta érzem ezt, amióta a jóslat a Lateránban... Ha az Isten meg akarná tartani a kereszténységet, Henriknek meg kellett volna halnia... Nem engedhette volna, hogy a csövön át, melyen odáig mindig tiszta sugalmazás jött... Az Isten nevetségessé tette engem s nevetségessé váltok ti is mind.

Ottó: Hogy mondatsz ilyen atyám!

Gergely: Ugy-e, egy pápa? De honnan vegyen hitet a pápa egy ilyen világhoz? Gondold meg, mekkora hitet örölt fel bennem ez a század.

Ottó: A magad szerencsétlensége elfödi előled a kereszténység igaz állapotát. Én, a legátus...

Gergely: Tudom, a hirsai bárányok... El fogják taposni őket is, mint Milánóban a Rongyosokat. A szegény ácsok és vargák meghívják asztalukhoz Krisztust s a grófok és püspökök rájuk gyujtják a házat.

Ottó: De Baselben egy hirsai barátot választottak meg püspöknek. Amióta utolszor jártam az Alpokon túl, a lelkekben többet nőttünk, mint amennyit a harctéren veszítettünk. Az a marék igazéletű, akit otthagytunk, vetőmag volt — azóta beért az első termés.

Gergely: A fejedelmek majd fölgyujtják. A nemesség a világ vére, a világé és a pokolé.

Ottó: S földieim, a francia nemesek, akik a mórokkal küzdenek?

Gergely: De a francia király vásárosokat rabol ki.

Ottó: Matild győzelme felől most már egész biztos hírt vetünk. Három lombard püspököt fogott el.

Gergely: Igen szegény Matild... Ha maradna itt egy emberiség, mely az erényre emlékezni szeret, ezt a színváltó férfiak közt oszlopként megálló asszonyt... Emlékszel a római tervekre, melyeket e két példa nő szelelt, mint kovács a tüzet? Az egybeölelt kereszténység minden nemzetéből rajzoltattunk ki a Szent-

földre sereget. Én vezettem volna, az apostol s Ágnes császárnő alvezérül az ő Henrikét ajánlotta. Így álmodozik e világon az egy-
ügyü hit s így taposnak bele álmaiba a Henrikek.

Ottó: Nem is szentekhez méltó álom, ami egy nemzedék életébe bele nem kerül. Sylvester, a Nagy Konstantin pápája is, a katakombák pápai után következett. Így születik fel a te s a tied szenvedései árán a szolgálóegyház is urnőgyházzá. Én meg akarom még látni az első lovaghadat, mely fejedelmek jelvénye helyett, a keresztet varrja ruhájára.

Gergely: Ugy-ugy, mesélj, mesélj. A hiszékeny gyerekek az öregkor mesél, s a hitetlen aggastyánnak a fiatalság... Sokszor én is úgy éreztem, csak egy belátás hiányzik a világból s minden másképp lehet. Hogy könyörögtem a kereszténységnek ezért a belátásért... De minden hiába — ha egyik helyen fölvilan, a másik helyen kihuny s a sötétség több.

Ottó: Akkor is szép a világosan állni s hinni a világozságban.

Gergely (*megfogja a kezét*): Irigyelem tőled, Ottó, ezt a könnyü, szilaj hitet. Olyan vagy mint zsonglőrjeitek énekében Nagy Károly lovagja. Hogy is hívták?

Ottó: Roland.

Gergely: Szilaj, célratörő, biztos, mint az Isten agara. Én bennem szegény nyugöldő emberek vére lázong s lelkemben az ő sötétén látó aggodalmuk. Amikor legmagasabban voltam; valóban királyok-királya, akkor is csak a rossz nagy áradását láttam s egy megrabolt apátság kétségbeejtett a kereszténység sorsa fölött. Te más vagy s a siker, mely elijedt tőlem, hozzád talán odahuzódik... Ha pápa leszel, ne nevezd Gergelynek magad. — Gondolkoztál már a neveden?

Ottó: Nem illet volna... Talán Orbán.

Gergely: Orbán? Volt ilyen nevü pápa? Kevés időm maradt a tudományra.

Ottó: Egyetlenegy: szent Orbán. Ő még a bujdosó pápák közül való. Decius alatt lett vértanu, — de az ő vérén szerezte Sylvester a Nagy Konstantin ajándékát.

Gergely (*elgondolkozva*): Szóval második Orbán s egy második konstantini győzelem. Ő fiam, ha hihetném!

Egy katoná az épület felől: Követség Rómából.

Ottó (*felugrik*): Nem mondtam...

Gergely (*izgatottan*): Ereszd. Tudni akarom, mi ujság Rómában.

Ottó (*kituszkolja a katonát*): Én már tudom.

Gergely: Wibert, ugye? Parancsolom...

Ottó (*zavartan*): Igen,... lemerészkedett... A karácsonyt, gondolom, már Rómában...

Gergely: S a farkas Róma a kezét nyalta. A norman-vezető Gergely után. Clemens a jámbor.

Ottó: Előrelátható volt, ha mi egyszer otthagytuk Rómát.

Gergely: S mégis, most, hogy hallok, jobban fáj, mint amikor az ablakom alatt nyitották ki a Porta San Giovanni-t. Az Isten eleresztette a világot, mint fa a levelet. Testemben érzem a kocsaný szakadását... Az Antikrisztus előtt fehérbe öltözik a meg-

pörkölt Róma. Egy Wibert vigyorog a székből, mely az én hitemet kidobta magából. S ez most már így marad örökké... Az Antikrisztus irnokai majd följegyzik életem, hisz tudod, hogy mérgezték ellenem az emberek bizalmát. Ördögös, eretnek, a Matild ágyasa leszek a kereszténység emlékezetében. S a megtévesztett jóhiszeműség ujjongani fog halálomon. Csakhogy elvitte Isten, aki a keresztény békét megbontotta.

Ottó: Fájdalmad beszél, nem értelmed.

Gergely: Ah, értek én már mindent. Isten elvetette a világot. A kereszténység mint egy hulló csillag fut alá a sötétségbe. Az Antikrisztus zsákmánya vagyunk mind: ő ítelt fölöttem is. Nem érted? Szerettem az igazságot, gyűlöltem a méltatlanságot, ezért halok meg száműzetésben.

(Függöny — Vége)

Itt van a vers, egészen a szivemből:

*mint szökőkútból szárazsugáru ár,
zuhog, zudul, porzik az érzelem,
mint gyárüzem: ezer gép zakatol,
nincs arra mód, hogy leírja a toll,
te látod arcom vibrálásán át:
titkolt könnyes, komisz mosolyomat,
no mondd ki már, mi kell édes fiam,
s megsimítod könnyen az arcomat.*

*Igy zakatol, feszít a lelkem is,
te ismered jól jelbeszéd szavát,
van arra mód, hogy megmentjük a márt?
Hogyan építsünk gátat romboló
öregségnek és habzsoló halálnak?
Megtanítottál arra, amit vártál,
s én megtaláltam, amit te kívántál.*

*Az élet volt, hogy lengtem és hajoltam,
az élet volt, ha jó, ha komisz voltam,
az élet volt és életet teremtett,
és tartalmassá töltötte a csendet.*

*Itt van a vers egészen a szivemből,
nyers, zavaros, küszködik az anyaggal,
de mélyről jó és igaz üzenet,
mit is lehet elmondani szavakkal?*

*Bő zuhogásu kutam megnyitottam,
hallod-e felzengő moráját?
Neked adom lelkem nyersolaját.*

ARATÓ ENDRE

B A B I T S

Mit jelent Babits, mint író? A szellem embereinek melyik osztályába tartozik? Nem lehet e kérdések elől elkanyarodni, de nehéz tökéletes feleletet adni. Nehéz volt addig, amíg ő maga nem vallott önmagáról és nem festette meg önarcképét, a forináknak, színeknek azzal a nyugodt, magától értetődő, kristálytisza látásával, ami a mélyen átérzett emberiség hitében, a test, a lélek és a világ teljes egységében fogant művészetté. Az önarckép itt van előttünk. »Keresztülkasul az életemen«. Szerény cím. A tizenhárom cikk, amit új könyvében összegyűjt, kevesebb is, több is az önarcképnél. Mindig szűkszavú volt. Életéről alig tudtunk többet azoknál az adatoknál, amelyeket bármelyik lexikon tartalmaz. Lírájában is alig árul el valamit önmagáról:

»Engem nem látott senki még. S az évek
suhantak. Minden évben egy-egy fátyol
hullott le rólam: mégis csupa fátyol
a lelkem; s busan hátrálnak az évek.«

A fiatal Babits nyugtalan lobogása szemérmesen huzódott vissza onnan, ahol önmagára fordulhatott volna. A világnak, a dolgoknak külső és belső megismerése jobban érdekelte, mint az Én lelki válsága. Szemérmes költő. Csak háborus éveiből, férfikora lírájából csap ki itt-ott egy-egy nyugtalanító valóság, megrendült panasz, amelynek végső következményeként csöndre, magányra áhítozik. Legutolsó versei közeledést mutatnak a nagy leszámolás-hoz, megbékülést a halál tudatával. Ezekben a versekben már felbukkan a multra való visszaemlékezés és a halálélményt megelőző testi szenvedés kinja, de itt is inkább a Minden szenvedése érdeklí, saját fájalmát elhallgatja. Tanulmányaiban már többet árul el önmagáról, szellemi forrongásairól és örök szomjuságáról. Aki egy régebbi kis írására, »Az én könyvtáram«-ra visszaemlékezik, az még ma is csodálattal gondol erre a pár oldalas lelki és szellemi vallomásra, amely lelkiségéről sok bensőséges, személyes vonatkozásnál többet, maradandóbbat ad.

A »Keresztülkasul az életemen« mint már mondtuk, kevesebb is, több is az életrajznál. Kevesebb azért, mert az új könyvnek alig két-három lejegyzéséből tudunk csak szűkös, összefüggéstelen életrajzi adatokat kihámozni, — a »Curriculum vitae«-re és a »Fogaras«-ra gondolok itt — de viszont több annál, mert amit valamennyi írásában hangsúlyoz, az már a háboruutáni Magyarországnak az a szellemtörténete, lelki és erkölcsi magatartása, melynek gondolati tényezői egyedül Babits Mihály műveiből sugározhatnak felénk, éppen úgy, mint a Dreyfus-válság Franciaországának képe Charles Peguy »Cahiers«-jából. De Peguy harcos típus

volt, a szellemi embereknek abból az életformájából, amely a néptest külső és belső **életfolyamataiban**, a népszellem lényegében a haza teljességét, tisztaságát féltette. Látta a mintaszerű és katolikus emberséggel szemben **feltartóztathatatlanul felsorakozó**, **lajos hazafiságnak**, a **műszaki haladásnak** és a **pénz-zsarnokságnak** világát, s amikor nem volt más menekvése, a szellemi harcosból, testi harcos lett. Ott is maradt. A Marnénál, 1914 szeptemberében. Babits Mihály a türelem, a megadás embere. Szellemének szenvedése telítve fájdalommal, azzal a keresztyéni fájdalommal, mely erősítést ad a szenvedéshez. Ő is látja a nyers kor iramát, mely megveti a szellem kapcsolatait, a »hazafiság korának« nevezí magát. Babits meggagadja századunkat, ezt a szellemi kapcsolatokat megbontó, faji és osztálytagozódást jelentő kort. A szabadelvű XIX. századot nevezi a tiszta hazafiság korának, mert »egyenlő jogok birtokosaivá s közös kultúra és hagyomány részeseivé tette« az emberiséget. »Tömeg és nemzet« a címe annak a tanulmánynak, melynek gondolatmenetét próbáltuk időtömríteni s a babitsi gondolat főbb mozzanataira rámutatni. Az erkölcsi gondolat megindultsága ez s az erőt a klasszikus mintaképek szépsége, a katolikus lélek szeretete adja. S ezt adja tovább annak az ifjúságnak, amely tanácsot, bátorítást vár attól, akinek azonban eszéágában sincs az a naivság, hogy beleszóljon az eseményekbe. »Ez nem az én terem, a költő itt idegen madár« — mondja Babits. S ezzel a lemondásban rejlő erő fegyelmezett-ségével, külsőleg is, belsőleg is szabad marad, hogy a lélek világra összpontosuljon. Pedig érzi a Mát és nem tud tőle elszakadni. Levelet kap Madridból, az ostromlott fővárosból, amelynek képe látományszerűen emelkedik eléje. A földalatti közlekedik, a színházak játszanak, közben a barrikádok és »a lövészárkok telefonhálózata be van kapcsolva a városi vezetékbe. A halál be van kapcsolva az életbe.« A levélből egy tizenhatodik századbeli spanyol szonett hull ki. Egy Madridba szakadt magyar küldi s felhívja reá a költő figyelmét. De egy szót sem ír a bombazáporról, a vésszirénákról. »Ime a kultúra mámorosa, aki az Apokalipszis borzalmas küszöbén csak annál nagyobb kortyokban szürcsöli nélkülözhetetlen italát.« Babits számára a levél tőkéletes jelkép és példa. Eleven fáfolata annak a lemondó körmeghatározásnak, melyet a szellem mai orvosi tanácsadói kézlegyintéssel adnak az európai kulturáról.

Hozzánk legközelebb az önéletrajzszerű írások, vázlatok állanak, ezek az emlékek áradatától áfforrósodott vallomások, amelyekben a költő egy sorozat életminiatürt ir, hogy bennük a világ ütőerét tapintó biztonságában, az Én és a Világkép örök kapcsolataira mutasson. A »Curriculum vitae«-ben élete kezdetéről, erről a távoli idillről beszél s a mustostökről, amit születése előtt édesanyja megkívánt. Az otthoni must édes zamatában és a mustostök

konyhai titkában sorsa alakulását szeretné hinni, azt a családi és hivatali vonalon előkészített szabályos békepályafutást, melyet az a nyári nap tört derékba, amikor a vonatok olyan valószínűtlenül sokat kezdtek késni. Itt mondja azt, hogy »nem kell hinni, hogy aki könyvekbe menekül, okvetlenül az élet elől akar szökni. Sokszor inkább tágitani akarja életét, több életre szomjas, mint amennyit kora s végzete kiosztott.« Ezzel a mondattal emelkedik fel Babits az emlékekből az eszményiséghez, az eszményiségnek ahhoz a valóságához, amely a mindent megismerés felé vezette. A könyvtől az írás tragédiájáig, az egyén belső küzdelmétől az emberiség szenvedéséig. S milyen friss, milyen csodálatosan tisztá másik írása: a »Fogaras«. Látnuk a könyvekbe temetkezett költőt, amint a korai alkony ráköszönt, és »az asztalon kitért Homeroszra lila árnyat vet«. Vele megyünk a vidékies cukrászdába sűrű, bivalytejes kávé inni és vele sétálunk a füstös, oláhigányos, havasaljai utcákon, melyeken csillogó szemű, elhasználatlan népi erejűkkel megbabonázott kamaszok köszöntik tanárukat, aki ebből a Balkánra csuszott kisvárosból, az ősi, népi elemeknek ebből a fészkekből érkezett meg Budapestre, az új látások, az új látomások nemzedékéhez, a »Nyugat« első generációjához. A »Szekszárdi kadarka« a régi magyar életnek, a pincéző, kvaterkázó, szüretelő magyaroknak, a régi Magyarországnak a mulandóság mélyén lap-pangó táji, lelki képe, ami a költő verseinek háttéréből csupa látási képül, vonalul, színtül, tájul kerül ki:

»tikkadt tücsökdal zeng a bus vidéken
s tikkadt lelkemben zeng a bus vidék«

De míg a Vergilius szerint szüretelő kaputos magyar őseit, a prészában Sévigné asszony könyveit franciául olvasó nagynénit idézi, ő maga a kadarka áradó mámorában, Verlaine-t és Wildet fordít s a szekszárdi szőlőhegyről így látott Párisig, Londonig és más mámorokig.

»A tömeg és a nemzet« című világszemléleti cikkében, ha szabad úgy nevezni, S. O. S. kiáltásában a költő mondja: »Hannibal ante portas. Végünk van.« Ugyanebben a cikkében írja, hogy »a nemzet néha csak egy-két emberben élt, míg az utcán ezren ordítottak.« Babits ezeket a nemzetben élő és a nemzetet jelentő magyarokat, Kölcseyt, Széchényit és a mai Vörösmartyt is láttatja és a mai tömegnépuralom hamis eszményeivel szemben, a tizenkilencedik század szabadságeszméinek ezekre a nagy magyarjaira figyelmeztet. Kölcseyt így jellemzi: »Finom, nyugati elme, kiművelt, aggódalmasan szigorú s óvatos; hazáját a nagy európai kultúrközösségben óhajtja látni.« Széchényi korát a mával hasonlítja össze. »A hazafiság válságát éljük Európában! Rettenetes és vésszelkel terhes válság, amelyent nem ismer még a világtörténelem. S ez válságos pillanata egyuttal annak a nagy kísérletnek is, ame-

lyet a magyar nemzet életével játszik a sors! Egész létünk és minden értékünk kockán van. Éppen úgy, mint Széchenyi idejében. Legéletbevágóbb kérdéseink azok, melyek neki egészen egyéni és személyes problémái voltak. A magyarság és az emberiség viszonya! Ez Babits nagy problémája is. Emlékezzünk vissza a Nyugat 1924. májusi Babits-számában adott vallomására: »Magyar vagyok; lelkem, érzésem örökséget kapott, melyet nem dobok el: a világot nem szegényíteni kell, hanem gazdagítani. Hogy szolgálhatom az emberiséget, ha nem örök magamban minden szint, minden kincset, ami az emberiséget gazdagíthatja. A magyarság színét, a magyarság kincsét! De mily balga volnék, ha ugyanakkor más szint, más kincset el akarnék venni, vagy gyengíteni!« Vörösmaty, az esztétikus Babitsnak nagy rátalálása. A világirodalom karavánutjáról tért akkor vissza és ugyanakkor ért el Vörösmartyhoz is, akinek klasszikus álarca mögött a romantika lázát és rendbontó nyugtalanságát látta. Az ifju és a férfi Vörösmartyról írott s 1917-ben »Irodalmi problémák« c. kötetében megjelent tanulmányait egészíti ki »A mai Vörösmarty«-ról írott mostani tanulmánya. Vörösmartyban az európai események nagy vátesztét látja, azt a véresen időszerű költőt, akit »nem is a témák és a gondolatok, hanem az érzés, mely ilyeneket mondhat vele, mint *örült sir*, vagy ami a következő strófában van: »az ember fáj a földnek« tesznek aktuálissá.

Van még két cikke, melyekről külön kell beszélnünk. Azért is, mert a babitsi lira megértéséhez, a babitsi kísérletező, kereső nyugtalanság elszánt utjaihoz érdekes adatokat szolgáltatnak. »A titokzatos mesterség« — a költészet, amelyet nem jó elemezni, a költői jóslatokat vagy a részegség különös nemében zengő költői ihleteket józansággal, logikával nézni. Madách és Ady egy-egy strófáját idézi, gondolatokat, amelyek a vers formája mögött bujtak meg s úgy tüzesítik azt át, mint üvegburát a hatalmas villanykörte. Ha azonban közelebről vizsgálva, a próza józanságával közeledünk hozzájuk, semmitmondóvá válnak. Hasonló, könnyű játékot idéz a »Teremtő utánzás«, a költő műhelytitkainak ez a hamvasan friss lejegyzése, holdog ifjukorának olvasmányaira való utalása, első irodalmi kísérleteinek felsorolása, amikor »uj és új szellemi birodalom sejtelmeivel izgult, amint egy-egy új író neve kezdett zengeni körülötte.« Akkor kívánta meg a teremtő utánzást, hasonlót írni és valóban a nagyság emelkedettsége kell hozzá, hogy egy jelentősebb novellájáról ő maga mondja, hogy az éppen úgy az utánzás terméke, mint az a nemlétező Jeopardy, akit két íróbarátjával kitalálva, megpróbáltak divatba hozni. Apró jelek mutatják, nem is sikertelenül. A vélt nagy ausztráliai író vágyalom volt, amellyel a pastiche, a Karinthy-paródia akkori divatjában, jólesett tréfálkozni és irodalmi nagyképüsködőket becsapni.

Ennek a kötetnek, mint megannyi Babits-prózának, az a meg-

vesztegető varázsa, hogy legkisebb gondolatföredékén is a költő a bíráló és a bölcselkedő szerencsés együjtése mutatkozik. Érezni, hogy ő ma a legnagyobb magyar, de egyttal az az európai tanulmányíró is, akinek számára csak egyetlen igazság van, az »egyetemes érvényű, érett bölcsességű és századokon felülálló« igazság. Hogy századunk magyar irodalma Babitsban olyan nagyszerű tanulmányírókat kapott, számos kedvező körülménynek köszönhető. Mindenre szomjas egytetemes tudásának, nagyszerű nyelvészkedő hajlamának és érzékének s a »Kárvavár« leleplezésében megbujó nagyszerű köziró regényírói keserűségének. Ezek a tulajdonságok mind olyan kézzelfogható irodalmi elemek, amelyekből az az alapos ismeretű, érett bölcsességű, finom érzékenységű, különlegesen sokoldalú tanulmányíró kifomálódhatott. Babits a szellem birodalmába való merész utjairól mindig lirai hevületű, de az eszmék súlyát, a gondolatok jelentőségét és a formák értékét hangsúlyozó bizonyítékokkal tért vissza. Gondoljunk csak első tanulmányaira, így a szagokról és illatokról írt, könnyed formájában is az érzéklés ösztönére mutató írására; idézzük angol irodalmi miniatűrjeit; az Ágoston-tanulmány sugárzó okfejtését vagy az »I-ás-tudók árulása«-hoz hozzászóló s a feltépt tömegindulatokkal, igaz öntudatossággal szembenező világszemléleti harcbaállását; a magyar tanulmányokat és a nagyszerű szellemtörténeti falfestménnyé szélesített európai irodalom történelmét. A szüntelenül kereső, az örökké ismeretekre, tanulásra és tanításra vágyódó Mester nagy és művészi alkotásai ezek a tanulmányok, amelyek az eszmények tiszteletének kiapadhatatlan forrásából patakzanak. A »Keresztülkasul az életemen« is tanulmánykötet, de mégis valami más. Valami egészen friss, meglepő, a remekművekről soha nem kopó örök arany ragyogásával világító vallomás, élettörténet, amelyben azonban inkább az eszmék belső izzása, mint a külső események a döntők. Egymással szervesen alig összefüggő, de mégis egy életszakaszról beszámoló írások ezek, amelyekben a babitsi kései Ősz lehunyni készülő napsugarában — mint a szék-szárdi szőlőhegy hangulatában — megfürdött stilusnak sokszor szinte öntudatlan szépségéből kel ki a gondolat és fejlődik tovább korunk és napjaink szellemtörténetének avval a halhatatlan viszhangjával, amelyhez hasonlót ma Európában egyedül Thomas Mann kritikai írásai ébresztenek.

Boldog az a nemzet és boldog az az irodalom, amely Babits Mihályt magáénak vallhatja. Boldog lesz az az ifjuság is, amely napjaink lázát majd egyszer az ő időtlen tisztaságán át fogja látni.

Kázmér Ernő

A BIKLAVÁRI ÖRDÖGKALAND

— Mese —

Akkoriban asszony parancsolt Bikla várában. Helyesebben csak leányzó, mert Ugi Orsika kisasszony volt a vár ura, s ha még ennél is szabatosabban akarom jellemezni a várbéli állapotot, áperte meg kell mondanom, hogy ott a parancs se sokat zavart. Orsika ábrándos szelid szűz volt, s ha történetesen nem olyan szép is a lelkem, mint amilyen jó, az egyetértésbe már régen üszköt vet vala az ördög. Így azonban minden vitéz parancs nélkül is becsülettel szolgált és engedelmeskedett, s Orsikától a legkeményebb rendelkezést még Gács mester, a vár fővigyázója kapta egy jámbor estén.

— Holnap lesz egy esztendeje, hogy apám meghalt — mondotta Gács mesternek — reggel a rendes időben gyülekezzenek a templom előtt. Holnaptól kezdve különben gondoskodik kend arról is, hogy a toronyban minden nap ör legyen s főképpen délszaka felé figyeljen. Ha látják, hogy dél felől száz vitéz meg tizenkét megrakott szekér közeledik, azt nekem nyomban megjelentsék. A vigyázás gondját kendre bízom.

Mert Orsikának valamikor megíósolta egy cigányasszony, hogy apja halála után a második esztendőben dél felől száz vitézzel és tizenkét ajándékos szekérrel jön érte a jövendőbelije. A jóslatról azóta annyi szép álmot festett, hogy titkon éppen idejében valónak érezte készülgetni a valóságra is.

Gács mestert egy kicsit megzavarta a parancs, de csak a szemre kérdezősködött s arra nem adott magyarázatot. Másnapról kezdve azonban váltogatta az öröket a toronyablakban s vigyázott rá, hogy azok tisztüket hiven teljesítsék. Legtöbbször maga is fenn volt s gonddal ügyelte a tájékat, számítva titkon arra, hogy majd ő lesz az, aki a nagyon várt ismeretlen szándéku sereget elsőnek pillantja meg.

Igen gyakran Orsika kisasszony is fölvezettette magát a toronyba s nézte órákig is a déli erdők alá simuló utat, amíg csak az a hegyek közé nem veszett. Addig járt a toronyba s addig figyelte Gács mester oldalról Orsika kisasszony teifeher arcát, míg egyszer nagy teher akadt ettől a nézéstől a szívére.

A furcsa érzés fakasztott neki annyi bolond gondolatot, hogy nem győzte rázni tőle a fejét. De csakhamar meguntta ezt a gondolathesigetű műveletet, feje inkább lekókadtt s mindig úgy nézte a földet, mint aki láthatatlan virágmagok csirázását ügyeli. Minél jobban elnehezedett a lelke, annál többet ácsorgott a torony ablaka mögött. És sóhajtott olyan szélesek, hogy odafönt a szélkakas is hátra fordult tőle.

Egy este, amikor éppen maga szemlélődött a toronyból s megint a gondolataival bajlódott, valaki elnevette magát a háta mögött. Gács mester megfordult és dühösen fölhorkant.

— Melyiktek van itt?

— Csak én — suttopta a sarokban valaki.

Gács mester a sötétben nem ismerte meg a hivatlan vendéget, de mégis átugrott egy kérdést és más oldalról firtatta a látogatót.

- Mit csinálsz itt?
— Éppen most nevettem a kend gondolatainak a cifra voltát,
— felelte amaz még mindig halkan, mintha helyénvalónak figyelmezte volna a csendesebb beszélgetést.
— Tudod is te, hogy mi az én gondolatom.
— Én tudom, s ha Orsika kisasszony urnőnk is tudná, alighanem sikoltozva ugrana le a fehér nyoszolyáiáról. Mer egy becsületes csiklantással fölér a legszelidebb gondolatja is kendnek.
Gács mester olyat ordított, hogy a sötétség is szinte pirosan meghasadt tőle.
— Hallgass!
— Hallgatok. De kend is fogja halkabbra a szót — hangzott szeliden a szemtelen jótanács.
Már egymás mellett álltak s Gács mester a hold világánál a másik arcába figyelt. A füstös képü puskamüvesre ismert, aki addig olyan csendes meghuzódó fiu volt, hogy egy hangjára sem tudott visszaemlékezni.
— Boskó, — mondta maga is halkabban s látszott, hogy egy kissé tanácstalanná vált.
— Most még az vagyok.
— Megmondanád talán, hogy mit akarsz.
— Segíteni akarok kendnek. Mert én kendnek minden érzületét tudom. Nem mondom el senkinek, de a kend lelke mint a feneketlen kut s Orsika arca benne a holdvilág fehér képe.
Gács mester megadta magát s csendesedett.
— Igazad van. De látod mi haszna az egész beszélgetésnek. Legföljebb valami ördögi praktika segítene itt.
— Csakis, — helyeselt a füstöképü és most már az ő szava lett vidámabb és hangosabb.
— Hát akkor mondd meg mit tehetsz, de azt is, hogy voltaképpen ki vagy.
— Boskó fegyverjavító voltam eddig, de most már megmondhatom, hogy Gegenye ördög vagyok.
S minthogy Gács mester addigra világot gyújtott s a lábát kémlelte, fölgyürte a nadrágja szárát és igazolta magát. A lába bizony — most látta — csakugyan kecskelábszabásu, botrányosan fekete s fölöttébb szőrös volt.
— De a segítségnek ára van, azt seitheted.
— A lelkemet akarod-e?
— Ne felejtsd el, hogy nem mesében vagyunk — okosította egyre bizalmasabban Gegenye ördög — nekem más kell.
Gács mester a feje bubjától a talpáig eleven zaklatás és érdeklődés lett.
— Akár el is mondhattad volna már.
— Ahogy parancsolod. Orsika kisasszony mától kezdve érted eped, ha akarod s holnap már a tied lehet. De ennek három föltétele van.
— Hadd halljam!
— Az első az, hogy Orsikát, a feleségedet egy éjszakára velem hagyd egy szobában.
— Mindjárt?

— No nem. Majd megtalálom én annak idejét később is. Ugy értsd, hogy akkor, amikor a legkivánatosabbnak itélem magannak.

Gács mester egyszerre úgy érezte, hogy a kardja nagyon kíváncsi a Gegenyé ördög koponyájának keménységére. De aztán higgadva arra eszmélt, hogy ha Orsika egy életen át az övé lehet, az még mindig több annál, mint ha egy kurta éjjel mással is barátkozik.

— Mondd csak a másikat is.

— A másik az, hogy amikor a leggazdagabb leszel, én bekopogok hozzád és elcipelhető kincseidnek pontosan a felét a magam tarisznyájába rakom.

— Ez még könnyebb, mint az első, — vélte Gács mester — mondhatod is a harmadikat.

Gegenye ördög óvatos kerülővel közeledett a harmadikhoz.

— Özvegy ember vagy Gács mester, ugy-e?

— Tudhatod.

— Van egy tizéves kis lányod is, Évácska. Hát én tizenhat éves korában eljövök érte s magammal viszem.

Gács mester rásandított. Nagy pogányságnak látszott előtte, hogy a kis lányt is belekeveriék az alkuba, de egy kis gondolkodás után vállat vont.

— Ha ugyan jószántából veled megy.

— Az már az én dolgom. Ugy jön velem, hogy vissza se pillant, ha én vezetem. Előre meg is mondom, hogy ha csak hátra néz, én akár ott is felejttem az uton.

Gács mester próbált küszködni egy darabig, de csak az lett a vége, hogy Gegenyé ördög markába csapott.

— Tudod-e mi a szólás-mondás ilyenkor?

— Eb aki bánja, — mondta hiba nélkül az ördög, aki már tapasztalt egyet-mást az emberi környezetben.

— Én nem leszek az, te meg csináld a többit.

Gegenye megcsinálta, s másnap Orsika kisasszony amikor fölment a toronyba, se szó, se beszéd: az ott vigyázók szemeláltára Gács mester nyakába borult.

— Nem kell több örködés — mondta — hiszen kendnek szénpülm és virágokok s bizony kendnek álmodtam minden álmomat.

Még azt meghagyta, hogy ha csakugyan jönne délről egy hetyke vitéz száz lovassal s tizenkét szekérrel, be kell csukni előttük a várkaput. Ezután kézfogvást lépdelt le Gács mesterrel olyan boldogan, mintha minden csillagban az irigység beszédes tündök-lését olvasta volna.

Gegenye ördögnek másnap nyoma veszett, s a várban néhány hét múlva csaptak olyan lakodalmat, hogy a juhászcutyák hét mérföldről is Bikla vára felé szimatoltak.

A vár ura Gács mester lett s hogy könnyű életet élt Orsika mellett, kitetszett abból, hogy egy év múlva jobbadán csak azon tündökött, hogy mivel is lehet magát a boldogságot fűszerezni. Mert ökelme gondolkodó ember volt s nagy jó rejlett abban, hogy nála a gondolkodás után serkentő erő a tettekrezsésre már nem jutott.

Egy ilyen helyen való töprengés közben magához intette a legfitalabb katonáját a vár faláról.

— Siska vitézem, ereszkedjél csak le egy kicsinyt

A vitéz elébe pattant s várta, hogy mi lesz a parancs. Hőség-től pálló gyötrelmes délután volt s a várur vörösen törölgette a homlokát.

— Menj csak le fiam, a pincébe, aztán kutass ki valami nem köznapra való italt. Értesz hozzá, vallasd meg a hordókat s a legrégibből hozz föl egy kancsóval.

Siska lement s úgy látszik derekasan igyekezett megfelelni a szép megbízásnak, mert ugyancsak késett. Végre megjött, de üresen és titokzatosan.

— Nagyuram, baj van.

— No.

— Csapra vertem a legrégibb hordót, hát egy csöpp bort se ereszt.

A várur nagyon csalódottan pislogott a vitégre.

— Siska vitéz, én téged véltelek a legokosabbnak a várban, ezért is adtam most neked ilyen ékes megbízást. De látom a te eszed is könnyen fölmondja a szolgálatot.

— Jaj nagy uram, várjon, — legyintett Siska vitéz — mer csak eddig tart a baj. Ezután már örömet s okosságot jelentek. Mer ahogy mondom, csapra verem a hordót, csikarok egyet a csapon, de nem ereszti a tejet. Vélttem, hogy üres, hát bizonyosság okáért emelinteni akarok rajta, de biz olyan nehéz lesz egyszerre, mintha színültig volna. Kiveszem a csapot, hát a likon három aranyat poty-tyant a tenyerembe. Ehol e mind a három.

— Ne mondd.

— Nem is mondom tovább.

Gács várur fölugrott és ment Siska vitézzel a pincébe. Oda-került a hasas, bűnös hordóhoz és egy kis tapogatózás után egy szekercével istenesen nekilátott a dongaverésnek. Az lett a vége, hogy nagybután meg kellett állapítaniuk, hogy az óriási hordó telidestele van arannyal. Pénz, gyűrű, billikom, nádfa, lánc, volt benne, minden, amitől a szem káprázni tanul.

— Siska vitéz, van-e kendőd? — kérdezte Gács mester.

— Van három is, de a mult héten rámtört a nyári nátha, most mind a hármat kimosta a szakácsné.

— Jó mély süveged van-e?

— Az van, de csak egy.

Gács mester pupozva telemérte Siska vitéz süvegét arannyal.

— Nesze, de ettől aztán hallgass.

— Még ha elfogy, akkor is.

A hordót lefődték mindenféle lim-lommal s a pincére maga Gács várur fordította rá a kulcsot.

Másnap délután, ahogy szunyokál bent a karosszékben, egyszerre nagyot horkan, mint akit az álomlátás elevensége ráz éberségre. Hát akit álmban látott, valóságban is csakugyan ott állt előtte, neve szerint nem más, mint Gegenye ördög.

— Kellemes ébredést! — fuvolázta szelid gunyosan az ördög s még meg is hajolt hozzá.

— Hát te!

— Gegénye ördög úgy mondta a többit, mint a szépen megtanult leckét. Szinte szomorú volt a hangja a biztos tudástól.

— Tegnap egy nagyhordó aranyra bukkantál. Ilyen gazdag sohasem leszel és minthogy a fele az enyém, eljöttem a részemért.

— Ugyan siettél.

— Nem akartam, hogy veszkődj avval is.

Hogy enyhítsen egy kicsit a csipkelődő magyarázaton, vigan hozzátette:

— Hanem mondhatom, még tegnapelőtt se hittem volna, hogy ezért a tartozásért kocogok először.

Gács mester nagyot ásított.

— Későn van már, láthatod magad is. Gyere el holnap.

Gegénye beleegyezett és elkészönt. Alighogy elhordta az irháját, Gács várur hívta Siska vitézt.

— Törd az eszed Siska, mer baj van.

— Csak nem?

— Nagyobb mint sejtened. De eszesnek tudlak s azért is hivatalak ide. Ha segítesz, még egy süvegmértékkel kaphatsz a tegnapiából.

Ebből Siska még nem sokat értett s Gács mester éppen ezért egy kis gondolatgereblyezés után közlöbbé vált.

— Egy titkunk már van, legyen belőle kettő, — mondta busan és elsőhajtozta, hogy milyen egyezséget kötött annak idején az ördöggel. Az egyezés bizony úgy szól, hogy amikor a leggazdagabb lesz, a kincsbeli gazdagságnak pontosan a fele Gegénye ördögé. A rusnya féreg úgy látszik pontos apánál nevelődött, mert már hozta is a zsákot.

Siska vitéz gondolkodott egy kicsit, aztán ezt mondta:

— Sebaj. Csak küldje hozzám Gegénye ördögöt, majd én elintézem vele az alkut.

Másnap délelőtt Gegénye megint belábatlankodott. Gács várur jobb szívvel üdvözölte, de kurtán elszabta vele a szóbeli részt, mintha csak egy alamizsnás barát lett volna.

— Keresd meg Siska vitézt, ő a kincstárosom, majd ő szépen eligazítja a dolgot.

Gegénye ördög kisomfordált s kereste Siska vitézt. Az nagy készséggel nyomban levezette a pincébe s elébe tárta a rengeteg kincset.

— Felezd, pajtás!

Az ördög kezdte felezni a maga hitelesített markával, de Siska vitéz rácsudálkozott.

— Hohó! Hát nem tudod mi a megállapodás? Pontosán a fele a tied, így mondtad. Itt ezer, meg ezerféle pénz, gyűrű, ékszer van, vágd mindeniket kettőbe mert ez az igazság.

Gegénye ördögöt olyan butává tette a meglepődés, hogy a kérdésével már vesztett is.

— Másként nem lehet?

— Hogy a fekete csudába lehetne, hiszen magad mondtad így. De arra is vigyázz, hogy hajnalig elkészülj vele, mert én tudom, hogy a pokolbeli számítás szerint hajnalban végződik a nap.

— Hogy is kezdjek hozzá, — vakarta fejét két kézzel Gegénye.

— Az a te dolgod, legföljebb egy éles baltát adhatok hozzá. De vigyázz, a drágaköveket szét ne tördeld, aztán ügyes legyen a szemmértéked, mert újra kezdjük, ha ugyan elvégzed hajnalig egy tizedét is.

Gegenye ördög erre a sok jámbor intelemre olyant káromkodott, hogy még az aranyak is megcsörrentek tőle.

— Ki fogok én még rajtatok, megállj csak. És szinte menekült haragjában.

Félév se mult el, s ismét jelentkezett ökegyelme. Estrehajlóban fogta el Gács urat az egyik bástyánál s igen szemérmesen pislogott.

— Jó estét kívánnék!

— Jó estét!

— Én biz itt vagyok megint.

— Látom. Aztán mi jó hírrel?

— Inkább rosszal. Legalább is én attól tartok. Mer azt kell mondanom, hogy a várurné asszonyom olyan szép nem lesz soha mint mostanság.

— Azt magam is így érzem s eszerint egyforma volna az izlésünk, — vélte Gács várur és mivel az adósság adósság, kénytelen-kelletlen beleegyezett abba, hogy Gegenye ördög estefelé kopogjon be a szobájába. De előbb igen butának tetette magát s ha kinnal is, de mulatott rajta, hogy Gegenye ördög a tapintatos nagy köntörfalazásból hogyan kerül a közepébe annak, ami a jövedele szándékát jelenti.

Belül azonban nagyon elfanyalodott Gács mester képe, s alighogy az ördögsgaz eltakarodott, szaladt is Siska vitézhez és föltárta buját-bánatát.

— Még egy titkot kapsz, Siska vitéz.

— No.

Gács mester ellehegte az egység második részét s megjövedlte magának azt is, hogy az nyilván csupa rut vétek lesz, ahogyan ezen az éjszakán aludni fog.

De Siska vitéz a szemébe nevetett.

— Nem lesz semmi baj, váruram. Csak vacsora után egy jó adag hascsikarót adjon titokban az asszonynak. Mer egy kiadós görestől a toronymagas vágy is elkenődik.

Gács uram megtette s amikor este Gegenye ördög bevidámodott hozzá, igen szomorú képpel csinálta neki a viszontlátás örömét.

— Baj van, Gegenye.

— Mi a baj?

— Beteg az asszony.

— Az semmi. Beállítok hozzá mint orvos. Csak könnyíték a dolgomon, — szemtelenkedett az ördög.

Be is kopogott, s az asszony, noha már egy kissé gyengének érezte magát, úgy tárta felé a kezét, mintha legalább száz év óta várakozott volna rá. Gegenye el is érte, hogy az asszony a mellére borult s látatlanban még a gyapjas haját is nagy szeretettel simogatta. De amikor ő is alább merészkedett a simogatásával, nyilván a jó izgalomtól egy görcsroham úgy eszméltre térítette mind a ketőjüket, hogy attól is Gegenye ördög fogta a balpofáját. El is iszkolt

a kintlódó asszony ágyától olyan szégyennel s csalódással, hogy egy hétig még a kovácsszurok sem kellett neki, holott az ördögök asztalán az a legjobb csemege.

Négy esztendeig azután csönd volt. Négy év múlva egy szép napot ismét csak csunyává rontott a várban Gegenyé megjelenése.

— Évácskáért jöttem, — mondotta olyan hangon, mint a gyerekek, akit tejért menesztettek a szomszédba.

— Várj itt, — felelte Gács várur s rögvest futott Siska vitézhöz.

— Még csak egy nehézség van vitézem, de ez a legnagyobb. Évácskáért, a lányomért jött el Gegenyé ördög.

Erre már Siska vitéz is kezdte a hüledezést. De a vége mégse ijedtség, hanem haragos föllobbanás lett.

— Nem átalotta Gács uram, még ötlet is belekeverni az alkuba?

Gács ur igen aprókat pillogott.

— Nem tenném a mostani eszemmel, de tudod, akkó az a vak-ság vert meg, amikor csak egyet lát az ember.

Siska vitéznek lett volna vélekedése a vakságról, de jobbnak gondolta minél kurtábbra fogni a dolgot.

— Szép rokonságra fanyalodott kend is: ördög apósának lenni. De beszéljen má, hogy is szól az egyezés.

— Az ugy vót, — kezdte restelkedve Gács várur, — hogy Gegenyé ördög azt mondta, hogy: »van ugye egy tízéves lányod is?«
»Van« — feleltem neki. — »Hát tizenhatéves korában eljövök érte s viszem.«
Mentségemre legyen, hogy ellenvetést tettem, hogy csak ugy adom, ha szívesen megy vele. De Gegenyé fogadkozott, hogy azt bizzam rá, mer a lány vissza se néz, ha ő egyszer vezetni kezdi. Ha visszapillant, ott is hagyja az uton.

— No Isten csudája, — sóhajtott Siska vitéz, — hogy még ebbe a szörnyü históriába is belekeveredett valami biztató.

Gács várur még mindig olyan bajba esett volt, hogy Siska vitéz merte a keményebb hangot használni tovább is.

— De tudja-e, hogy ha megmentem Évácskát, nem kednek mentem meg, hanem magannak.

Erre a fogadkozásra megbátorodott egy kicsit Gács mester is.

— Akkor pedig igr is, ugy is ördög apósa leszek. Az is lehet tán, hogy igr még inkább. De azért csak mentsd, ahogy tudod.

Fejcsóválva ugyan, de erre a vélekedésre Siska vitéz is elmosolyodott. Aztán megindultak mind a ketten arrafelé, ahol Gegenyé ördög türelmetlenkedett a menyasszonyáért.

— Csak késztesse utra Évácskát — sugta Gács mesternek Siska vitéz — s hagyja hogy menjenek. A többit majd én végzem.

Gegenyé ördög beljebb került a bokrétás kalapjával. Amikor Évácška a szemébe nézett, először majd halálra rémült, de aztán ahogy nézte tovább, az ijedtsége elkezdett olyan boldog mosolygássá válni az arcán, hogy szinte rózsa illata lett neki.

— Hát itt a jövendőbelid, Évácška. Mégy-e vele?

— Megyek, — suttogta Évácška s mert Gegenyé nagyon sürgette a menést, csakhamar készen is állott az utra.

— Akkor hát bucsuzzunk, — ajánlotta Gegenyé izgatottan —

de csak úgy futtában, mert a kocsim messze az erdőben van s addig gyalog kell mennünk.

Karofogva elindultak s mikor már néhány száz lépésre voltak a lekanyarodó uton, Siska vitéz lóra kapott egyik pajtásával.

— Most ide süss, cimbora, — okosította a másikat — halkan a nyomukba kerülünk, egészen a közelükbe. Akkor te egyebet se teszel, csak dicséred Évácskát, hogy micsoda gyönyörű teremtés. De ki nem fogysz a szóból, érted-e?

— Hazugság nélkül is menni fog — nyugtatta meg a jópajtás, — de ha éppen kell, úgy megnagyítom a szépségét, hogy no.

Tíz perc múlva a ballagó pár mögött poroszkáltak s rákezdte a koma a lánydicsérést úgy, hogy lassan-lassan már szinte helytelen-séggé kezdett válni. Gegenye ördög füle ugyancsak mosolygott, sőt tüzelt is tőle, de Évácška olyan elgyönyörödötten nézett a párijára, hogy tán a felét se hallotta a dicsérő szavaknak. Éppen a legszebb bókok hullottak rá, amikor Siska vitéz olyat nevetett, hogy attól mégis csak megzavarodott egy kicsit Évácška is.

— Ezt a lányt dicséred, pajtás? Hisz ennek olyan innen-lóg, oda-rogy lába van, hogy egy-kettő kiferdíti a cipője sarkát. Nézd csak, ia!

No Évácška se lett volna lány, ha erre ijedten nem pillant hátra, hogy csakugyan kikoptatta-e a cipellője sarkát s hogy ki az, aki ilyen vélekedik róla. Abban a pillanatban megtört a varázs és Évácška egy kis szemdörzsölés meg zavart pislogás után csodálkozva fölkiáltott.

— Ni-ni, Siska vitéz!

Még ő ámuldozott s úgy érdeklődött, mintha ő volna okosabb helyzetben.

— Mi szél hozta errefelé?

Siska vitézt erre a jámbor kérdésre egy kicsit megcsipte a tűz.

— Csak azt kérdezem, Évácška kisasszony, hogy kít választ: minket-e vagy azt a dali kormost, ott ni?

Amikor Évácška visszapillantott a kormosra, már olyan kacagató figurának látta, hogy nevéttében a kis lábait is össze kellett szoritania. Erre aztán Gegenye ördög is mulhatatlannak vélte az eipárolgást. Egy lángkéve csapott föl a földből s az úgy magával szippantotta Gegenyét, mintha csak a saját dühe emésztette volna meg. A másik pillanatban már csak rossz füstszag maradt az egész Gegenye-históriából.

Igy aztán pap elé mégis Siska vitéz készült Évácskával. Hold ujulásig meg is volt az esküvő olyan helyre lakzival, hogy a muzsikás cigányok se bírták tovább egy hétnél a nagy vigasságot. Egy hét múlva valamennyi kereket oldott a várból, s úgy beszélük, hogy egy se pihent meg a másik megyéig.

ÖREG HÁZ A CSIRKEPIACON

— REGÉNY —

Irta Havas Károly

A két Posay gyerek valami különös jó cimboraságban élt egymással. Nem is testvérek voltak, jó pajtások. A lány kicsit mindig sajnálta a bátyját. Sajnálta, mert olyan esett volt s nehéz az élete. Sajnálta azért is, hogy haza ad minden krajcárt s neki, keserves keresetéből csak minden sátoros ünnepkor jut valami. Ismerte a Süle-lányt. Szívesen gondolt rá, hogy egyszer majd Posayné lesz belőle. Nevetett azon, hogy az anyja kifogásolja az asztalost. S még jobban mulatott, hogy az apjának nem elég szép a lány. Posay-lány volt. Szeretett arra gondolni, hogy az öreg-apja, még az apja is valamikor négylovas hintón járt. De már nem sokra becsülte az egész Posay-dicsőséget. Elmult, hát elmult. Többet ér a Süle asztalos szőleje, mint a Posay-birtok, amely már rég eluszott. A két testvér néha összebujt és a jövőről beszélt. A lány boldogan hallgatta bátyja terveit. A Süle-házban lesz egy hátsó lakás, csinos két szoba, a butor már megvan, a kelengye is, csak hozományt nem akar semmit sem adni az öreg. Azt mondja, hogy nincs pénze. Meg azt is mondja, hogy ugyis minden az övéké lesz. Erzsi egészen rendjén valónak találta volna ezt az elrendezést. De aztán eszébe jutott, hogy bátyjának adósságai lehetnek.

— Miből fizeted ki az adósságokat? Hiszen tartozol. Hallottam, hogy több mint száz forint az adósságod a ruhákért. Aztán biztosan van más tartozásod is. Csak nem akarod a házasságod adóssággal kezdeni?

Dani fáradtan legyintett. Még szomorubb volt, mint máskor.

— Nincs már nekem egy krajcár adósságom sem. Kifizettem mindent.

Furesa volt ez. Olyan fáradtan, olyan szomoruan mondta, mintha arról kellett volna vallania, hogy ezekkel tartozik. Erzsi azonban megszokta már, hogy a bátyja mindig fáradt, mindig szomorú. Mintha az apja nemcsak a földet, hanem az életet is elérte volna a fia elől. Ezért nem törődött a kedélytelenségével. Azt hitte, csupán valami furcsaság. Így elkövetkezett az az elseje, amelyetől Posayné titokban annyit rettegett. Dél lett. Dani nem jött haza. Az ebéd már az asztalon volt és még mindig vártak rá. Az öreg, aki sokat adott a pontosságra és arra, hogy az asztalnál minden rendben legyen, aztán nekiült az ebédnek. Haragudott. Bosszantotta az illetlenség. Egy fiúnak pontosan otthon kell lenni

az ebédnél, nem illik, hogy megvárassa az apját, az anyját. Haragosan szűrösölte a levest, mikor beállított a kisbank pénztárosa. Kemény, szikár, ideges ember. Vojtek urnak hívták. Alig biccentette meg a kalapiját. Éppen csak odabökött a két ujjával a kalap széléhez. Aztán mintha valami egészen egyszerű dolgot mondana, rákezdte:

— A fiatal ur nem jön haza. A fiatal ur ottmaradt.

— A bankban? — kérdezte belső reszketéssel az asszony.

— Dehogyan a bankban, ott már nincs sok keresnivalója.

Az öreg Posay felállt az asztaltól. Szembefordult Vojtekkel és most, ebben a pillanatban már nem az öreg csendbiztos volt. Hanem a régi Posay. Kemény, erős, ur. Recsegett a hangja, ahogy ráförmedt. Már a hangtól összerезzent a száraz, ideges, hivatalban megsavanyodott ember.

— Ne csináljon nekünk itt cirkuszt. Nem azért küldték, hogy rejtélyekben beszéljen. Mondja meg becsületesen, hogy mi történt. És akár mi történt is, azért majd helytállunk. Az én fiam...

A sovány Vojteket elöntötte az ideges emberek dühe.

— A maga fia bajbarántott engem is. Engem tesznek felelőssé azért, amit ő csinált.

Az asszony felsírt.

— Hát mit csinált, az Istenért, mit csinált az én fiam?

— Mit? Sikkasztott! Lopott, ellopta a bank pénzét.

Az öreg megtántorodott. Az arca olyan lett, mint a lila posztó. Aztán hang nélkül végigvágódott a terített asztal mellett. Valami szörnyű hörgés szakadt fel a melléből. A lánya sikoltozva ugrott hozzá, Vojtek pedig ijedten hátrált az ajtóig. Most már majdnem sírt.

— Én nem tehetek semmiről. Nekem meg kellett mondani. Átszaladok a doktorért.

Csupa szolgálatkészség, csupa buzgalom volt, ahogy végigrohant a hosszú udvaron. A szenzáció vihara kavargott körülötte. Egy perc alatt tudta az egész ház, hogy Posayéknál valami szörnyűség történt. Nem jött meg a Dani, hanem helyette a bank pénztárosa. De máris elszaladt, mintha kergetnék, vagy mintha segítségért sietne. Aztán megjött az öreg doktor. Szaporán tipegett az idegesen magyarázó Vojtek mellett. A táskáját úgy szorította a melléhez, mintha valami kincsét vinne és az arca csupa keserű tépelődés volt. Csendesen morogta maga elé, de mégis meghallották:

— A gyerekek, a gyerekek... Bizony mindig baj van a gyerekekkel.

Most már mindent tudott az udvar. Mintha csak kidobolták volna. Minden lakásban megkezdődött a sustorgó, szinte bugyborékoló puszogás. Rettenetes, hogy mennyit költöttek, milyen drága holmikát vásároltak s mennyi mindent főzött az asszony!

Mindig csak sütés-főzés és kocsmá! S aztán az Isten tudja, hogy mibe került az Erzsi is! Ő is csak flancol, mese, hogy keres.

Aztán jöttek a mentők, két kis barna ló, egy barna kocsi és a szenzáció teljes lett. Hordágyon vitték el az öreg Posayt. Mellette ott lépkedett a doktor és Vojtek, aki mintha bocsánatkérőleg simogatta volna a bénán lecsüggő pecsétgyűrűs kezét. S a meglepetéseknek nem volt vége. A Posay-lakás aijáján egyszer csak Erzsi fordult ki, kalappal a fején, vasárnapiban, a kezében a nagy új napernyővel. Az asszonyok szörnyülködve nézték.

— Ez a lány most sétálni megy?

A lány pedig felemelt fővel, büszkén ment végig a hosszú udvaron, a sok szempár égő, kíváncsi kereszttüzéiben, mint valami harcra induló katonára. A kapuban beleütközött a furcsa kisfiú anyjába. Az egy percre megfogta a kezét, megszorította, aztán magához rántotta és megcsókolta. Nem szólt semmit, csak a szeme volt tele fájdalommal. A lány egy pillanatra felzokogott, száraz, könnytelen zokogással, aztán nekivágott az utcának. Ment harcolni az apjáért, az anyjáért, a bátyjáért, a Posay-névért.

Este jött csak haza, késő este. Egy órával utána megjött a Posay-fiu is. Megvert kutyaként sompolygott végig a hosszú udvaron, ahol kint ültek az asztaltársaságok. Minden asztalnál nagyon alázatosan s csendesesen köszönt. Visszaköszöntek. Fagyosan, hidegen, szigorúan. Nem tudták, hogy mi történt. Azt sem értették, hogy másnap pontosan a hivatali időben elment hazulról és délben pontosan hazajött ebédre. Bejárt a bankba, ennyit tudtak. Tovább is ott dolgozott a kis bankban, pedig valami történt. Valami furcsa, ijesztő volt abban a pontosságban, ahogy a Posay-fiu jött-ment. Hallgatott. Odahaza is hallgatott. Nem járt sehova, nem ment többé a Süle-asztaloshoz, nem kísérte többé a lányt, csak ült odahaza. Néha ránézett a hugára és ilyenkor furcsán megvonaglott a bajuszos szája, mintha pityeregni akarna, mint egy kis gyerek. Az asszony nem látta, hogy mi történik a gyerekeivel. Az asszony csak a kórházba járt és egyszer hazahozta az öreget. Kocsin jöttek és végig az udvaron, az asszonyra támaszkodva döcögött az öreg Posay. A ballábát huzta és a baikarja, mint valami fadarab lógott le róla. Aztán megint ott üldögélt a ház előtt, pipázott, nézte a füstöt s beszélgetett a kisfiuval, lassu, lepető szóval, mintha keresné, hogy mit is kell mondania. S a kisfiu megtanulta ezt a furcsa beszédmodort. Ő is huzta a szavakat, ő is kereste a mondanivalót. Így még melegebb, szorosabb lett az öreg ember és a kisgyerek barátsága. Az öreg néha ránézett a lányra, nem szólt semmit, csak nézett, nem kérdezett semmit, csak nézett és a lány nem tudta állni ezt a nézést. Elfordult és ha az apja egy nap sokszor nézett rá, otthagya a munkáját és elment. Egész délutánokat volt távol. A házban megint beszélni kezdtek a Posay-lányról. Most már csak a Posay-lányról. Hogy

merre járt, miből telik új kalapra. És egyszer az egyik asszony valami hosszú históriát suttogott a legkedvesebb barátnője fülébe.

— De el ne mondd senkinek, édesem, el ne mondd, nem akarok pletykát. Igaz, hogy ez már nem pletyka, tudja az egész város. Szégyen, gyalázat, hogy itt él köztünk. Az a sok kislány mit lát!...

Estére már az egész ház tudta. Pontosan tudtak mindent. A fiu sikkasztott. Már a rendőrségen is volt. De a bank aztán visszavonta a feljelentést. Erzsi járt az igazgatónál. Az egész város ismerte az igazgatót, Sötör Jánost. Nagy darab vörös ember volt. A felfelé fésült haja olyan, mint egy égő kefe. A szeméből nem sok jó nézett ki. Egyedül élt nagy kertes házában. Azt beszélték róla, hogy nagyon szereti a nőket. Erzsi ott volt nála. Egészen estig és azután Sötör felment a rendőrségre és azt mondta: tévedés, mire kieresztették a fiút. Azóta is oda járt hozzá Erzsi. Onnan volt a kalapja, új ruhája, s azért maradhatott meg fivére is a bankban.

Nem beszéltek össze, nem mondtak egymásnak semmit, csak átnéztek a Posay-lányon. Ugy tettek, mintha levegő volna, ha elment az ajtajuk előtt. Ha köszönt, süketek voltak. A gyerekek furcsán néztek rá. A gyerekek valamit hallottak és ebből a valamiből irtózatos és csunya dolog kerekedett. A kisfiuk összeszegtak és furcsa lehetetlen meséket mondtak, amikben Erzsi volt a főszereplő. Csak egyetlen asszony beszélt vele, az idegen asszony. Az néha behívta magához, megsimogatta a haját és csendesen, össze-vissza keverve a német, horvát s magyar szavakat, magyarázgatta, hogy a legjobb lesz, ha elmennek innen. Nem mondta miért, a lány se kérdezte. S amikor ennek a csendes, szomorú beszélgetésnek vége lett, a leány lehajolt és megcsókolta az idegen asszony kezét. Ezt a kisfiu a sarokból nézte. Mindent tudott, látott, hallott és tele lett a szíve megint nagy, nehéz fájdalommal. Először a katonamári, a szegény kis cseléd. — Azt is Erzsinek hívták. — Aztán megint a Posay Erzsi. Nem a lányt, az öreget sajnálta. Öreg barátját és mikor a lány elment, odaszaladt az anyjához, megfogta a kezét, amelyen még ott volt Erzsi könnye és elkezdte csókolni. Az anyja úgy nézett rá, mintha tudná, hogy mi történik a lelkében és magához szorította. Valamit mormogott magában, németül mondta, s ez valahogy úgy hangzott, hogy: jaj de szomorú lesz az életed szegény kis fiam.

Pár hét múlva újból suttogni kezdett a ház. A lány eltűnt. A szép, derék lány nem járt haza, csak néha bukkant fel. A csirkepiactól távol találkozott hébe-korba egyik-másik asszonnal, de elfordította a fejét, mielőtt amazok tehetők volna ugyanazt. Aztán arról kezdtek beszélni, hogy Posayék elhurcolkodnak. Jöttek mindenféle emberek, s nézték a lakást. Az öreg doktorkisasszony lánya hüvös arccal mutogatott és alkudozott. Most már bizonyos

volt, hogy Posayék elmennek. El is mentek, de nem mind. Az öreg Dani bácsit közben eltemették. Egy napon csendesen, mosolyogva feküdt reggel az ágyában. Ugy mosolygott, mintha minden napon szép volna körülötte. A kisfiu is bement megnézni. Félős ujjal hozzányult a lecsüngő, viaszsárga kézhez és aztán ijedten visszahőkölt. A kéz hideg volt.

Nem sirt, nem siratta el öreg barátját. Csak sokáig állott csodálkozva az ecetfa alatt. Nézte, hogy hullanak le a sárguló levelek. Nem tudta, hogy az emberek is elmennek, csak valami furcsa, szorongó, rossz érzés terült el rajta. Harmadnap, mikor az egész udvar népe ott állott a kut mellett és csendes döbbenettel hallgatta a pap énekét, a kisfiu egészen közel tolakodott az idegen emberek között a koporsóhoz. Ott állott a száraz öregasszony, szikkadtan, fáradtan, könnytelen szemével messzire elnézőn. Mellette az esettvállu fiu, aki néha elővette a zsebkendőjét és végigtörölt remegő száján, mely meg-megrándult. A kisfiu csodálkozva látta, hogy apró bugyborékok képződnek szája sarkában. Ott volt Erzsi is. Fekete gyászfátyolát hátravetette a fején és szembenézett az udvarral. Az arca különösen büszke és szép volt az apja koporsójánál. Mintha abban a percben azt érezte volna, hogy nincsen semmi bűne. A kisfiu nem értett ebből semmit. Nem tudta, hogy mit jelent valójában az aranycirádás fekete láda, amelyről az udvar asszonyai azt suttogták, hogy rengeteg pénzbe került. Mintahogy azt sem sejtette, hogy mit jelentenek a latin szavak, amelyek szerint Dani bácsi majd együtt lesz a szegény Lázárral. A kisfiu nem tudott semmit, csak úgy érezte, hogy neki is ott kell lennie, ahol Erzsinek. Akkor, abban a percben megtudta, hogy öreg barátja, akinek a keze olyan hideg volt, elment és nem maradt utána senki, csak a lánya. Erős, büszke lánya, aki másért fizetett. A kisfiu megfogta Erzsi lecsüngő kezét és belekapaszkodott. A meleg asszonyi kéz ujjai rákapcsolódtak a kis kézre. Így maradtak, amíg imbolyogva elindult az aranycirádás fekete láda. Így mentek a fekete kocsi után is, amely előtt fekete tollbóbitás lovak bókoltak fejükkel. Az udvar kitódult utánuk. Mindenki csak Erzsit nézte és a kisfiut. Az asszonyok halkán szörnyködtek, szidták a gyerek anyját, aki ilyet megenged. De nem mertek neki szólni. Az idegen asszony csendes, szomorú, mindent megértő mosollyal ott ment a járdán, végig a Szombori-uton. Néha elkönnyesedett a szeme, ahogy a fia ott botorkált a fekete kocsi mögött, de titkon legbelül nagyon büszke volt a fiára.

Este a házra valami furcsa csönd borult. Nem ültek kint az asztalok körül, a kamaszdiákok, meg a lányok nem sétáltak. Bent a lakásokban Erzsiről beszéltek, aki magához veszi az anyját. Kint nem akartak, nem mertek beszélni. Nem bíztak már egymásban. A ház nagy összetartozását s békéjét megzavarta a kisfiu, aki odaállt a bűnös lány mellé és az anyja, aki mégis csak idegen volt

s Isten tudja honnan került ide, és aki nem tudja, hogy mit szalad és mit nem s érthetetlenül oly magasan hordja az orrát. A kisfiu nem tudott erről megint semmit. Ökölbesorított kézzel aludt és az arca maszatos volt a könnyektől. Sirva aludt el és mikor az anyja kérdezte, hogy miért sir, hüppögve mondta:

— Nem tudom. Hogyan is tudhatnám, csak olyan nehéz.

Az anyja végigsimitott a könnyes kis arcon és érezte, hogy nagyon nehéz.

(Folytatása következik.)

J E L E N T É S

a „Kalangya“ szerb-horvát nyelvű regénypályázatáról

A »Kalangya« szerkesztősége, a Schwarz Jenő vezérigazgató urtól kitüzött szerb-horvát nyelvű regénypályázatra beérkezett négy munkát bírálat céljából eljuttatta hozzánk. Bizonyára abban a feltevésben tette ezt, hogy a múlt év tavaszán lejárt hasonló nyelvű, hasonló célkitűzésű, de sajnálatosan eredménytelennek bizonyult novellapályázat után, a hosszabb léleketű és az elbeszélő író elgondolásait tágabb lehetőségekkel elősegítő regényformában felbukkan majd az a tehetség, aki ahhoz a példát mutató célkitűzésig, amely a pályázat nagylelkű kiírója előtt lebegett, írói és művészi eszközökkel, irodalmi témakörrel, nemes szándékokkal fog eljutni. Mert lehet-e magasabbrendű irodalmi és társadalmi szándék, mint két együttélő nép egymáshozközeledésének, egymást megértésének szükségére művészi eszközökkel rámutatni? S lehetne-e ennek a szép pályázatnak iratait méltóbban lezárni, mint rámutatni arra az ismeretlenség homályából jött íróra, aki ezt a szándékot irodalmi eszközökkel és a jóember érzésével megirt regényvel szolgálja? Sem a pályázat kiírója, sem a »Kalangya« szerkesztősége, sem pedig mi nem vagyunk okai annak, hogy erre a tehetségre most sem mutathatunk. Éppen úgy, mint ahogy a novellapályázat alkalmával sem tudtunk olyan tehetséget megnevezni, aki a pályázat követelményeinek maradéktalanul megfelelt volna. Ne higye azonban senki, hogy a pályázat elnyerése tekintetében tulzott irodalmi, vagy stílusművészeti követelményeket állítottunk fel. Nem kívántunk mást, mint a pályázat szelleméből adódó tényközlést, jó emberábrázolást abból a témakörből, mely a két egymás mellett élő nép mindennapi életének minden eseményéből szinte

természetszerűen adódik s melyből az emberi bizonyítékokat némileg is megközelíteni tudó író őszinteséggel vagy lirával, szenvedéllyel vagy ellágyulással elfogadhatót tudott volna adni. Tisztában voltunk vele, hogy beérkezett író közömbösen fog majd a pályázat mellett elhaladni, de a szerb-horvát irodalom induló, fiatal írói számára ez az érdekes pályázat valóban szép alkalom lett volna, tehetségük kibontakozására. Reményeink teljes egészében nem váltak be s így a »Kalangya« is elesik attól, hogy magyar nyelvű fordításban mutasson be olyan szerb-horvát író, aki a két szomszédos nép szivbeli és értelmi közeledésének ügyét, mindannyiunk érdeklődését és megbecsülését kiváltó irodalmi eszközökkel szolgálta volna.

Az egyes munkákról szóló véleményünket az alábbiakban adjuk:

1.) *»Senke prošlosti«*

Kiábrándítóan gyenge munka. Írója még a kezdet kezdetén jár, az első próbálkozás minden hibájával s túlzásával, jó tulajdonságok és érték nélkül. Érdekes azonban, hogy kezdetlegességével is merész témához nyult. Olyanhoz, ami egy gyakorlott író tollát is kemény próbára tette volna. Így valóban nem csoda, hogy vállalkozása teljesen meddőnek bizonyult. Egy gazdag, eseményteljes multat visszaálmódó s egy nagyszerű fiatalság emlékeit visszafelé fordító regény, — mert ez a »Senke prošlosti« váza — a tárgyilagos és az alanyi írói elemek hiánytalan összműködését igényli. A különböző országoknak, tájaknak, embereknek valamilyen formában, ha csak halványan is, de jelentkezniök kellene. Nem elegendő országokat, városokat emlegetni s mint holmi hotelcédulával teleragasztott utazóbőröndöt felmutatni akkor, amikor az olvasó tudni szeretné azt is, mi is történt mindenhol! Az arisztokrata magyar leány és a bécsi tanulmányait folytató szerb fiu szerelmi történetében, házasságában és érthetetlenül, megmagyarázhatatlanul kitörő kiábrándulásában nincs semmi elfogadható vagy komolyabb probléma. Még csak a lélek mélyén sem mutatkozik semmi, ami a hirtelen kigyuló és váratlanul kialvó szerelmet megmagyarázhatná. Nincs lélekrajza! Ezt az író kikapcsolja. Azt hiszi, felesleges. Mint az is, hogy összefüggően, közérthetően írjon és egymásbafolyó mondatokat kapcsoljon ahhoz a kontárkodó, mindenáron bölcselkedni akaró hajlamához, amellyel a magányosan hazatért hős lelkének fájó érzékenységből és a testi egyedüllét szenvedéséből egy szemernyit sem kapunk.

2.) *»Ka boljim danima«*.

A falusi idill egyszerűsége és a városból hazaérkező fiu elzülése a témája ennek az elbeszélésnek. Írója minden bizonnyal azért látta regénynek, mert mondanivalójában, eseményeiben any-

nyira tulzsufolt, hogy valóban gyakorlott és elszánt olvasónak kell lennie annak, aki ezen az elposványosított regényterületen az elmerülés veszélye nélkül átgázol. Nyomtatásban alig lenne három iv a »regény«, de azért három család fiataljainak párhuzamos története bonyolódik, illetve bonyolódnék, ha az író a párhuzam egyszerű, közérthető és világosan áttekinthető vonalvezetésén maradna. De nem azért kontár, hogy az egyszerűséget szolgálja! A három család nemzetisége természetesen különböző s ez az egyetlen indítóok is, amiért az író a kitűzött díjra pályázott. Két magyar és egy szerb család lakik a faluban, de a falu életéből, a háborúutáni falu megváltozott jellegéből még sem kapunk semmit. Nem azért viszi az olvasóit a faluba, hogy a falu életének keresztmetszetét láttassa, hanem hogy az iszákosok, a tüdőbajosok, a tönkremenő iparosok azt példázzák, mivé is formálódik az a házasság, amelyben az élettársakat nem a szent szerelem fűzte össze. Valaha a múlt század utolsó szakában, vásári naptárak és dalos füzetek versszetei példázták az ilyenfajta sorsokat, amelyekkel a mi írónk foglalkozik. Még abban sem különbözik tőlük, hogy a bibliai idézeteket kerülje. Ebben valóban bőkezű! Zavaros, szaggatott, a szerb nyelvtan szabályai ellen sűrűn vétkező stílusánál, csak naivitása émelgyősebb.

3.) *»Siget« (Nikola Šubić Zrinjski).*

Terjedelmes kéziratát az író »történelmi filmregény«-nek nevezi. Utóiratában tiltakozik az ellen, hogy azt az olvasó forgatókönyvnek (»Drehbuch«-nak) vélje. Tulajdonképpen nincs szükség a figyelmeztetésre. Néhány oldal figyelmes elolvasása után sajnálattal állapítjuk meg, hogy a »Siget« nem regény. Nem is forgatókönyv. A történelmi vázlatnak, események töredező felrajzolásának az a jószándéku kísérlete ez a kézirat, mely talán szerencsésebb és leegyszerűsítettebb formájában alkalmas lenne arra, hogy egy filmszcenikában otthonosan mozgó rendezőnek figyelmét a szigetvári ostrom történetére felhívja. Az író arra is figyelmezteti olvasóját, hogy a vázlatos, filmszerűnek vélt formát a mai lázas idők irama miatt választotta. Így »érthetőbben és szemléletesebben« domboríthatta elének a régmúltnak azt a nagyszerű eseményét, mely a szigetvári hőst világító történelmi alakká emelte. Szerb-horvátokat, magyarokat egyaránt érdekelne egy Nikola Zrinjski regény. A »Szigeti Veszedelem« és a zágrebi állami levéltár gazdag anyaga, melybe az író be is tekinthetett, olyan támaszpontok, amelyek segítségével a századokkal ezelőtti nagy eseményt, a horvát-magyar határmenti támadásoknak hősiesen ellentálló Szigetvár hősie ostromát s azt az etnikumot, melyből Zrinyi Miklós alakja kinőtt, gazdag történelmi felkészültséggel s jó írói tudással kitűnő történelmi regénnyé lehetne feldolgozni. Pályázónk ezt az alkalmat nem használta ki, azt is mondhatnánk, hibás vá-

gányra engedte. Félt a történelmi regénytől? Nem volna tudomása arról, hogy ma Európa-szerte a regényes történelmi életrajz irodalmi korszakát éljük, a nagy nemzeteknek azt a hősie magatartását, amelyet elpuhult korunk válságával szemben oly előszeretettel idéznek? Mind oly kérdések ezek, amelyekre sem az író, sem műve nem felelnek! Nincs is reá szükség! Az író eleve kizárta azt a lehetőséget, hogy művével behatóbban, kritikai szempontok alapján foglalkozzunk. Vázlatot írt, hirtelen lejegyzéseit olyan ismert történelmi eseményeknek, amelyeket gazdag levéltári adatok és irodalomtörténeti emlékezések alapján jegyez fel az, aki egy mű megírására készül. Elismerjük alaposságát és a vázlatok műhelybeli értékét. Sajnáljuk azonban, hogy a mű megírása elmaradt, mert az a pályázat szellemi célkitűzéseit szolgálhatta volna.

4.) »Osvajači života«.

A terjedelmes, formájában és szerkezetében is regényszerű elbeszélés, az előzőekben ismertetett pályaművek fölé emelkedik. Kuiturált, jóízű, egészségesen patakzó meseszövéssel, íráskészségét megmutató író állít elénk, aki azonban az átlagos szórakoztató regények szintjén mozog. Valóságátában még sok a naivitás s a mesterkélttség. Itt-ott árulkodó könyvhatások is jelentkeznek. bár kellő tapintattal és lefojtottan. Alakjainak sokszor papírszakuk van, az élő nyelvet sem beszélik, inkább valami régiességbe bukfolódnak, a levendulaillatos, biedermeieres világnak az áporodott levegőjébe. Erre emlékeztetnek szóvirágos jelenetei, léleklátásának sekélyességei, bár ezek sokszor valóban hüen jellemzik azokat a jó polgári családokat, amelyeknek társadalmát a regény idézi. Jó beográdi jellemeket is láttat. Így a családján zsarnokoskodó, szűkösen élő, takarékoskodó apát, akinek gyermekei a fojtó otthonból menekülve, egy levegősebb, szabadabb magyar vidék társadalmában fellélekzenek. Ez a társadalom azonban szenvedélyeket és szenvedéseket okoz, a szerelmeknek azt a sorozatát, amelybe sok boldogtalanság is szövődik. A fiatal magyar orvos, aki nem akarja házasságát tovább odázni, a beográdi szerb lányt elhagyja. A szerelmében csalódott lány egy népünnepély zsvájában egy cigánymuzikusnak dobja magát oda. Majd napokon át beszélget egy magyar özvegy világfájdalmas, világot megváltó eszméktől és a gazdagság terhétől megcsömörlött fiával. Endrével, akinek pénzéből valami kődös, megfoghatatlan, »Jugoszláv-magyar ligá«-t szerveznek. De ahogy ez a mag kiérlelődik és az események középpontjába torlódik, körülötte minden mesterkélt, tulzsfaltságában is élettelen. Kár! A polgári jólétben alákerülő, a forradalom örök izgalmára vágyó ifju jó figura. Gyakran elrajzolt, már-már elcsépeletté vált alakjának, öngyilkosságra torkolló végzetének mégis van megjelenítő ereje, mely a gátlásaiban mutatkozó vidékies tulajdonságokon áttörve, a figurát biztossá, irodal-

mivá teszi. Általában minden regényalakja élet és élettelenység között mozog. Sokszor tulrajzolt és tulfütött. Érzéseik átütő szikrúja a könnyen gyuló papirhatást veszélyezteti. Ez a papirhatás itt-ott Dosztojevskij-hangulatot is kavár, hangulatot, ami azonban megszokott élményből fakad.

Ezek után döntenünk kellene a pályadíj felhasználásáról. Az 1. és 2. regény naiv, figyelembe nem vehető írásmű. A »Siget« jószándékai, lelkiismeretes és hangyaszorgalommal összeszedett gazdag adatai mellett nem tudunk olyan könnyen továbbhaladni, hogy a pályázat alapfeltételének teljesen ellentmondó kéziratával szemben is, ne adózzunk legalább azzal a figyelemmel, hogy észrevettük. Az »Osvajači života« is nagyjában alulmarad annak a szerény követelménynek, amitől sem a »Kalangya«, sem mi el nem távolodhatunk. Annál inkább nem, mert az első pályadíjjal koszorúzott művet le kellene fordítanunk és a folyóiratban közölnünk. Erre pedig a 4. sz. regény, mint az a róla elmondottakból kitűnik, még sem érdemesíthető. Erős korrektúrával azonban talán eljuthatott volna a célhoz.

Ajánljuk, hogy a második pályadíjat, 3500 dinárt, adjuk ki az »Osvajači života« írójának és a »Siget« írójának Din. 1000.— külön jutalmat.

Midőn ezen javaslatunkat a tek. Szerkesztőség elé terjeszük, kérjük a pályadíjak adományozójának Schwarz Jenő vezérigazgató urnak megkülönböztetett tiszteletünket tolmácsolni azért a nagylelkű áldozatkészségért, amellyel immár két év óta a jugoszláv-magyar közeledést ily nemes formában igyekszik szolgálni. Ha sajnálatos is, hogy ez a nagylelkűség iróinkból nem váltotta ki a méltó művet, a mag el van vetve.

Beograd. 1939. május hó 12-ikén.

A »PEN«-KLUB
megbízásából

Az »Udruženje nezavisnih književnika«
megbízásából

Todor Manojlović

Sime Pandurović

A »Kalangya« szerkesztősége megbízásából
Kázmér Ernő

A Kalangya szerkesztősége magáévá tette a bírálóbizottság fenti döntését s a megállapított díjakat kiadta.

Az »Osvajači života« írója: *I. Stanković*, Beograd, Drinčičeva 32. parter levo.

A »Siget« írója: *Josip Lončar* alias književnik *D. Danko*, Zagreb, Palmotićeve u. 78. (sa listovi: Udruženje jug. izumitelja).

EMLÉKEZÉS

elgondolkozva

*Már az sem segít
ami még segíthetne, —
hiába imádkozol.*

*Köszönsz s nem ismeri
arcod az se, ki éjjel
is látott. Fázol,*

*s nincs érdemes senki
kiért gyászruhát ölthetsz
mutatni sebed. Állsz
a bálványok között te, ki
Istent se hitted,
levett kalappal. Vársz,*

*hogy mozdul az egyik
szája és elkéri szived
s agyvelőd. O csak lenne erőd
letagadni a mult szándékait
s fedetlenül mutatni arcod
annak, ami még ezután jő.*

SZŐNYI KÁLMÁN

IRODALMI SZEMLE :

K ö n y v e k

*Szabó Lőrinc: Harc az ünnepért
(Verseik. Barta Miklós társaság ki-
adása, Budapest)*

A háboru után indult új magyar költők végzetes tévedése az újszerűség tulbecsülése volt. A költészet legfőbb értékének az újat tartották. Annak lázas keresése szinte rögeszméjükké fajult. Biztos azonban az is, hogy az újat keresőkben a mai ember érzései és képzeleti életek. Abban a társadalmi embertipusban, melynek nyers életéből, »tüskővel és vastörmelékkel bélelt szavak« törtek elő, erőfeszítéséből pedig új kifejezések, új formák. Az újatkezdés folyamata azonban nem tartott sokáig. Az új életet kifejező költők elmélyültek. Formanyelvük való képeken oldódott kemény indulattá, feszülő fejelemzettséggé s ha a vers szövevédekének fellazításához még makacsul ragaszkodnak, nem szégyenlik az előttük járt költői nemzedékekkel tartott kapcsolataikat hangsúlyozni. Ady társadalom-politikai és az egész élettel szembeni lázadó magatartása még mindig eseménye az új költőknek. Babits költői világleképe, a Mindenséghez törpe ember kételkedése, a jobb, a szebb, s emberibb élet utáni vágyódása azonban mintha jobban vonzaná azokat az új költőket, akik esztéta tulajdonságokkal, nyelvészeti tanulmányokkal és bölcséleti ismeretekkel tárgalt szellemmel formálják költészetüket. Az ő eszményük Babits, a világozottságnak, valóságnak és a mai

ember kételyének ez a nagy költője, aki a véges emberi tudás bátor tekintetével fürkészi a végtelenséget.

Szabó Lőrinc költészetét, ide s tova két évtizede fejlődő, egyre erősödő írógyéniségét is Babits Mihály költészetének hőfoka melegítette át. Egy-két babitsi érzélem, impresszió suhanva száll tova ma is azokon a versein, amelyeknek képanyaga, gondolati vívódása, első mesterére emlékeztet. De Szabó Lőrinc, már indulásának első, tapogatózó verseitől, mostani kötetének, a »Harc az ünnepért« keményen feszülő, viaskodó, a lét örök kérdéseit felvető verseiig tulajdonképpen az *indulat költője*, a dacos indulaté. Csak kényszerülve vallja be, hogy minden élményét, minden érzését és minden hangulatát a komor, nehéz tépelődés szenvedélye kínozza. Első köteteiben még panteista, a természet tiszta élményeiben is nyugtalanokodó, mint akit a kultura kérdései kínoznak. Később elszakad a természettől. Mintha bucsút mondana mindannak, ami: a »Föld, erdő, Isten« kötetének sokat mondó címe alatt sejtetett. Városi költő lett. Városi rothban, zsvájban lázadó költő. Gépek erejének csodálója, pénznek rabja, szerelemnek megkínzottja. Amikor az új verskép, az új gondolat mohóságában, a kötött formáknak ez az áhitatos, rajongó tisztelője már rimtelen, primitívnek tetsző, szinte gáttalan sorokban a szó és a lélek misztikus közvetlenségében éneklő a »Sátán műreme-

kei«-t, a vers büszke, dacos értelmét dönti meg. Formátlan forróság forrasztja egybe szavait. A teljes passzivitásnak, a hiábavalóságnak az a zavara, ami több a kifejezőeszköznek annál a teherbírásánál, amit kulturköltőnek az egyszerűség felő tartó harcában vállalnia kell.

Legujabb kötetében, a »Harc az ünnepért« verseiben már kiteljesedett költő. Büszke tudattal magalebbenti fel műhelye fátylát:

»mintha gyár volnék, vagy inkább
egy megőrült ingyen-mozi,
melynek pergését még az álom
se tudja megállítani.«

Kísérteties tisztán látja a költő végzetét, azt az örök érzelmi ké-szenléletet, ami elől igaz költőnek nincs menekvése. Az eső halálve-rojtékét idézi, a kánikula roppant fénye d'dergő, ázott életét szárittata-ja vele és a feltámadó, koratavaszi természet a hangversenytermet jut-tatja eszébe, amin a zene üteme lüktet át. De a külső világ minden változatában, a természet minden jelenségében egyformán az Én a központ. Hiába kutat, figyel, érzék-szervei minden pillanatában csak az egységet hangsúlyozzák, a ter-mészet, a család, a környezet, az érzés apró örömeit eláruló jelenet-miniatürök szerves egységét a ma-ga lelkiségével és a maga öntuda-tával. Állandó kölcsönössége ez a lelki önkutatásnak, a tudás és a fel-ismerés egyre hevesebb, egyre kin-zőbb tudatának, ami valóságos el-len-téte a tudatalattiságának. Mert az indulat költője itt, az új köteté-ben, tudatos költő is. Nincs előtte érzelmi vagy értelmi tilalomfa, a tudásnak az a tiltott gyümölcse, aminek megismerése a költészet ti-tokzatos kertjéből való kiüzetéssel járna. Szabó Lőrinc felfokozottan zenélő liraiságának nagy telítettsé-

gében is tudatos marad. Nincs egy szó, egy jelző, egy gondolat, ami áradó, kitörni készülő érzéshullám- verését megállíthatná:

»föl magasra, még magasabbra,
új s új tájakra vigyetek,
csavarogjuk be egy kicsit
a hihetetlen egeket.«

A költő arculatát és lelki arcképét, ez az új kötet talán minden eddigi-nél is, tisztábban láttatja. Mert min-den versképnek, minden hasonlat-nak megvan a maga külön lelki magyarázata, kötelékek, amelyek az alaphangulatot az Én legbelsőbb indulataihoz fűzik. Ezek a kötelé-kek Szabó Lőrinc legujabb versei-ben valóságosak. Mondhatnám azt is, racionálisak. (Az egykori tuda-tos Babits-tanítvány így jut el az önmaga vívódásán, kikristályoso-dásán hajdani mestere mai költői lelki magatartásához.) Új szemüve-get vásárol és alig lép ki vele a boltból:

»Az örök világ megint fiatal!
Szinte szálltam a szem szárnyaival,
szinte a testem is repült vele,
kezem kinyult kilométernyire
és látott és izlett és szimatolt
és gyönyöréért csupa hála volt.«

A megfogható, szinte szürkén hét-köznapri valóságból zengni öntudat-lan rezdüléseket, varázslatosan szép illuziókat, az értelemnek és a megismerésnek magasfeszültségű lírai indulatait — ez Szabó Lő-rinc mai költői eredménye. Ehhez az eredményhez természetesen csak nagy kerülővel juthatott el. Próbál-kozások, művészi kísérletek, láza-dó tépelődések után az egyszerű-ség felé. Nagy küzdelembe került, míg idáig ért. Nem is volt hiába-való.

Még csak dalmáciai verseire, dubrovniki uti emlékeinek lírai lejegyzésére - szeretnék itt mutatni, azokra a friss, futó benyomásokkal telítődött és a táji élmények boldog zavarával gazdag verseire, amelyeket szeretettel ajánlunk szerb-horvát műfordítók figyelmébe.

KÁZMÉR ERNŐ

*Harsányi Zsolt: Magdolna
(Regény. I. II. Singer és Wolfner
kiadása, Budapest)*

Egy magyar regénykolosszus hever előttem. Nem is olyan ritkaság az utóbbi öt év magyar regénytermésében. A sort Körmendi Ferenc »A boldog emberöltő«-je nyitotta meg. A világsikeres fiatal író nyolcszázötven sűrűn nyomott oldalon mondta el benne a boldognak vélt századindulótól napjaink válságáig terjedő három évtized történetét. Rögtön utána Földi Mihálynak »A század asszonya« következett. Nem is volt feltűnő. Hiszen az író, ezt megelőző több regényét valóságos polgári époszul írta. Ezek mindegyikében a polgárság élete mögött észrevétlenül bujkáló bomlási veszély húzódott meg. *Harsányi Zsolt* nagy műve, terjedelme tekintetében tulatesz két kortársa regényén. Még »nehezebb irodalmat« képvisel, legalább is külső formájában nehezebbet, amit csak az tesz valamivel könnyebbé, hogy az író, mondanivalóját három kötetre osztotta be. Érdekes a kortünet, hogy az ily regénytömböknek kedvez az idő. Általában olvasási és könyvválság van. Minden, ami művészet, ami problematikus, azt a ma ember közőmbösen fogadja. Ujságok

árcatába temetkezünk és ideges kézmozdulattal nyulunk a friss híreket sugárzó rádió gombja után. De ime, itt vannak a megduzzadt mondanivalójú regények, amelyeknek oldalszámái miatt, a kritikus az elharapódzott regényírási kedvnek valóságos elefantiázisát kénytelen megállapítani. Feltűnő azonban, hogy ezek a nagy regények általában érdekes olvasmányok. Csak el kell magunkat határozni, hogy leülünk melléjük és ime, a regény áradata magával sodor, elszédít. Áttöreti velünk a mindennapi élet sűrűjét, a mindennapnak azt a szürke nagyvonalúságát, ami korszerű fejtegetéseken, aprólékos áradásokon és színes tónusu mellékeseeményeken át annak a kornak megtörő fénysugarát zudítja felénk, amelyben a mi nemzedékünk neki indult az életnek s abba az egérfogóba futott, amire éppen ezek a »regényóriások« olyan leplezetlen valósággal mutatnak.

Harsányi Zsolt, a »*Magdolna*« írója, az utóbbi években tulajdonképpen előfordult a meséléstől és a csábító regényköltés teremtő szelvényétől. A világirodalom kedvelt, de csakhamar eléggé kitaposott útján, a regényes életrajzok műfajában haladt előre. Adatszerűségek tömkelegéből, a mult történelmének kiemelkedő eseményeire, a kimagasló pályák fordulataira felfigyelő mának írta regényes életrajzait. Ezek a jellemző erejükben, finomságukban sokszor a történeti regény és az életrajz között valóban lendületes, szép könyvek csakhamar népszerűek lettek és mert Petőfi, a költő Zrinyi Miklós, Munkácsy, Liszt Ferenc és Mátyás király korát, életét elevenítették meg, tanító, nevelő hatásuk nagyobb lett annál a ma már mulni látszó divatnál, regénypótléknál, aminek keletkezésüket köszönhetjük.

Harsányi Zsolt életrajzregényei hőseinek jellemvonásaiban, a mai kor a mult hangulatát kereste és azokban a jelképes vonatkozásokban, amiket az író előszeretettel vetett fel, a jelen nagy kérdéseinek történelmi vagy művészeti gyökereit látta. Életrajzi adatok tekintetében, tulajdonképpen sehol sem vált aprólékosná, csak itt-ott romantikussá, lírikussá, amiről különben pár évvel ezelőtt, éppen folyóiratunkban, az azóta elhunyt és az irodalom terminológiájába olyan páratlan biztonsággal behatoló írotársunk, Vidor Imre, egy a Harsányi Zsolt életrajzi regényeiről írott alapvető tanulmányában olyan szeretetreméltó tettenérvéssel emlékezett meg. A nagy regény, amit írója az életrajzi regények utáni pihenőül szánt, még magán hordja azokat a műhelyfogásokat, technikai apróságokat és szerkezetbeli ügyességeket, amelyekről a sokáig egy műfajba temetkező író mindig nehezen tud elszabadulni. Őszintén szólva, kár is lett volna. A »Magdolna« ezer oldalnál is nagyobb terjedelmességében éppen ez a műhelybeli biztonság, a félresiklásnak, a nyílegyenes utról való letérésnek teljes hiánya az értéke, bár, a mi izlésünk inkább a nyugtalanságokat keresné, azt a kísérletezést, ami a mennyiségtani pontossággal kiépített regényének éppen ellentéte. S ha visszaemlékezem a »Magdolna«-t megelőző regénykolosszusokra, Körmendi Ferenc korszakos munkájának sokszor fárasztó aprólékoságára, vagy Földi Mihály lobogó szenvedéllyel igazságot kereső századunk asszonyának történetére, be kell látnom, hogy az írás izgalmaiért ízzetni kell. Ezek a regények kegyetlen és szomorú könyvek voltak, míg Harsányi Zsolté, minden távlati kísérlete ellenére is, elsősorban szórakoztató, az írásnak abból

a szerencsésebb fajtájából, amit a német esztétikusok általában a »monumentale Unkunst«-nak szoktak nevezni, bár a »Magdolna« esetében nagyvonalúságot hangoztatni tulzás. Ami pedig az »Unkunst«-ot illeti, hát hogy is mondjam, ez kissé igazságtalanság lenne.

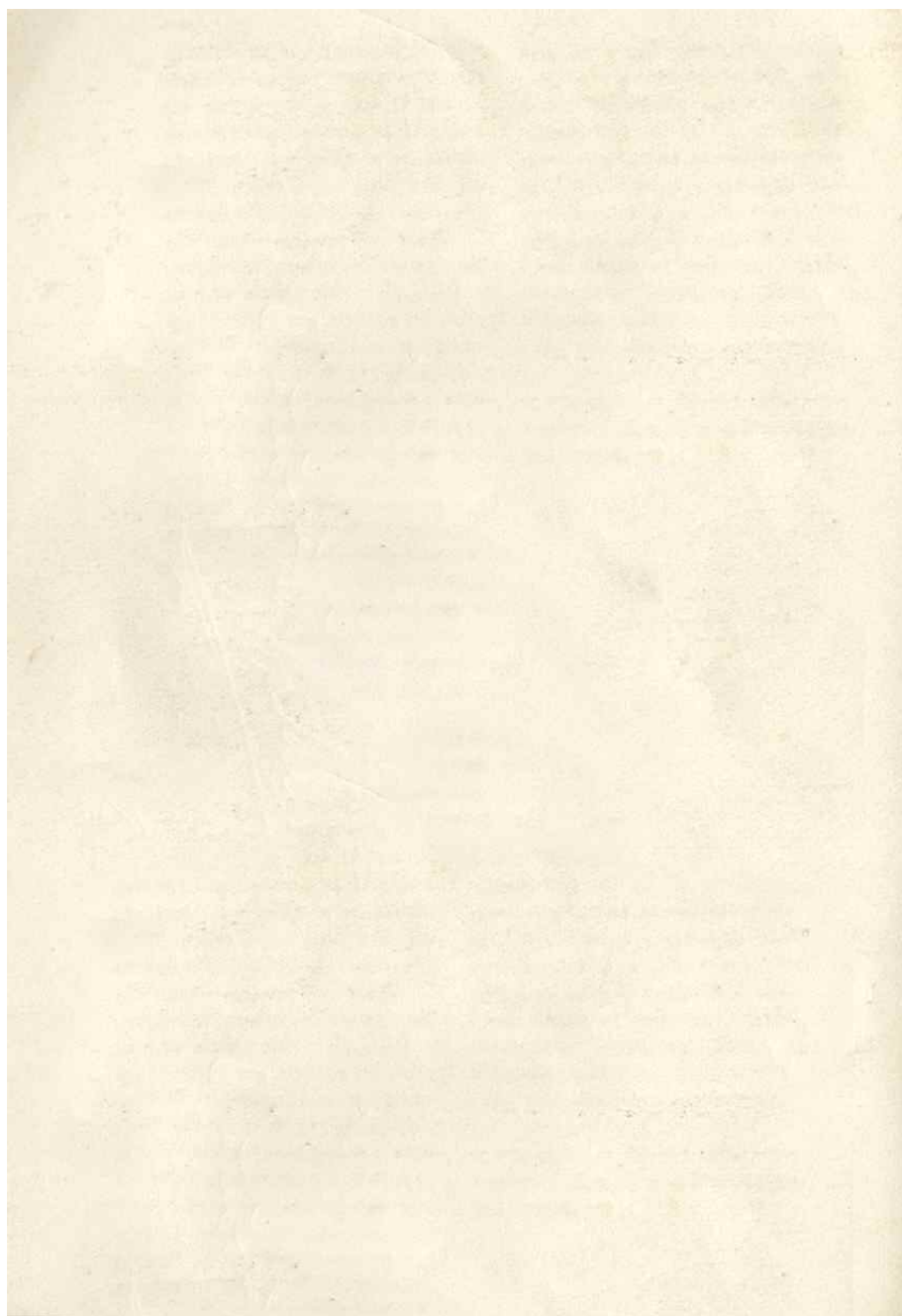
A »Magdolna« tulajdonképpen nem is korregény. Ezért tulzottnak látszik az a törekvés, amivel talán éppen csak az oldalszámok miait, Körmendi és Földi regényeivel hozzuk párhuzamba. Korregény, abban a szűkebb értelemben, hogy a hősnő élete és három szerelme mögött a kor levegője és a kor társadalma vibrál, a kor életének azzal a kiemelkedő külső eseményével, ami a nagy áruház égése és a Pannónia szállóban Jakó vidéki mágnások pesti napjának gondatlansága között zajlik le. A vidéki dzsentri-leány három szerelme tulajdonképpen boldogtalan, kilátástalan és éppen a dzsentri-társadalom miatt gátlásosan súlyos szerelem. A könnyelmű, lezüllő Szilágyi Ákos, a társadalmából lassan bekerülő monoklis ur; Detky Pál, a szikrázóan okos, érzéseiben, szokásaiban tétőtől talpig ur, de író; s végül a szemil Kelemen, aki valóban nem méltó még »Magdolna« kései szerelmére sem, olyan alakok, akiket a Magdolna társadalma nem tud teljesen, bírálat nélkül befogadni. Igaz, hogy ez a társadalom, ami a regény legelején még szilárd és olyan típusokat tud felmutatni, mint Clarisse néni — remekbe formált, tömör és vakítóan tökéletes ez a portré — a regény vége felé már elmállóban. Amiről az első kötetben shocking lenne beszélni, az már a harmadik kötetben szinte természetes, mint ahogy drámaiságában is elfogadható az a kegyetlen jelenet, amikor Magdolna harminc éves leánya szembekerül az

anyjával és elveszi tőle azt a Ke-len Jenőt, akivel szemben, mi olva-sók, bizony egy csipetnyi jóérzés-sel sem vagyunk. Szép a spanyol-or-szági ut, az autótazások, a bika-
viadalo-s kis városkák-nak az a sze-
nessége, eleven-sége, amiről a ke-
serű fintoru amerikai Hemingway
spanyolor-szági könyvei is olyan
megvesztegető szenvedélyességgel
szólnak. Nagyon finomak azok a
megható an-pok, amelyek Magdolna
kis fiának, Pocoknak csendes elmu-
lását sirják. A regényen azonban
végighuzódik egy szembeöltő hiá-
nyosság, éppen azoknak az évek-
nek teljes kiesése, amelyeknek fei-
vázolására Harsányi Zsolt, az élet-
rajz-regények írója, tulajdonképen
elhivatott volt. Ezek az évek a há-
boru és a pusztuló Erdély sorsos
napjai, a sok szenvedéstől tépett
erdélyi magyar társadalom önfelá-
ldozó harca, egyszóval a történe-
lem, ami sokszor kis emberi tépe-
lődésekkel és súlytalan történe-sék-
kel szemben valóban azt a korre-
gényt adhatta volna, ami felé a
»Magdolna« elindult ugyan, de fáj-

dalom nem érkezett meg.

Harsányi Zsolt nagy regényéből
tehát kimaradt a kor láza és kima-
radtak a kor kérdései is. Egy-két
résztele és egy-két önmagában is
megálló remek aromása azonban a
legjobb-k közül való, amit az új
magyar regényirodalom az utóbbi
években adott. Meszlényi Zoltán-
nak, a férjének tulzott szürkére raj-
zolt-ságában is meggyőző erejű, ele-
venen élő alakjára gondolok itt és
Karfi gróf vázlatosan, szinte gon-
datlanul odavetett portréjára, ame-
lyekért meg kell becsülnünk az író
sokszor varázssos, de az első, igaz
átélések bőbeszédűségére emlékez-
tető, felduzzasztott regény anyagát.
Azonban ennek a regényanyagnak
örvénylésében van ritmus, az a
könnyű, kedves megvesztegető mi-
zsika, ami úgy viszi, sodorja az ol-
vasót, mint mikor könnyű szelek
szárnyára bizott fehér vitorlás biz-
tonsággal vág utat a pihenő tenger
lenge fodrán.

KÁZMÉR ERNŐ

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásuk azt indokoltá teszik.

1939. Május

KALANGYA

5. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ MRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šečerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara -- a nyomásért felel: Nagy Aleksandar